

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mirjam Štih

PERSONIFIKACIJA ZLA V BIBLIJI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mirjam Štih

Mentor: doc. dr. Marjan Smrke
Somentor: red. prof. dr. Tine Hribar

PERSONIFIKACIJA ZLA V BIBLIJI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO:

1. UVOD	2
2. TEORETIČNA OPREDELITEV ZLA	7
2.1. Religijski pogled na zlo	10
2.1.1. Teodicejsko vprašanje	11
2.2. Filozofski pogled na zlo	14
2.2.1. Racionalistično oziroma sekularno-humanistično pojmovanje zla	19
2.2.1.1. Mednarodna humanistična in etična zveza	22
3. ZGODOVINSKI VIDIK RAZVOJA IDEJE PERSONIFICIRANEGA ZLA (HUDIČA)	23
3.1. Vpliv različnih predjudovsko-krščanskih civilizacij na oblikovanje ideje judovsko-krščanskega pojmovanja Hudiča kot personifikacije zla	24
Ambivalentnost božanstev v zgodnjih religijah	24
3.1.2. Vpliv starega Egipta na oblikovanje ideje Hudiča	27
3.1.3. Vpliv perzijskega dualizma na oblikovanje ideje Hudiča	28
3.1.4. Vpliv klasične Grčije na oblikovanje ideje Hudiča	31
4. PERSONIFIKACIJA ZLA	33
4.1. Demonska mimikrija	35
5. PERSONIFIKACIJA ZLA V BIBLIJI	36
5.1. Biblija	36
5.2. Personifikacija zla v Stari zavezi Biblije	37
5.2.2. Bene ha-Elohim in mal'ak Jahweh	39
5.2.2.1. Satan v Knjigi o Jobu – proces izenačevanja Hudiča z zlom	44
5.2.2.2. Hudič kot kača v mitu o Adamu in Evi	46
5.2.2.3. Ostala vidnejša mesta znotraj Stare zaveze, kjer se pojavlja Hudič	48
5.3. Personifikacija zla v Novi zavezi Biblije	49
5.3.1. Hudič kot skušnjavec	51
5.3.2. Hudič kot lažnivec	53
5.3.3. Hudič kot gospodar tega sveta	53
5.3.4. Hudič obseda ljudi	54
5.3.5. Antikrist	54
6. FUNDAMENTALISTIČNA IN LIBERALNA INTERPRETACIJA BIBLIJE TER POSLEDICE ZA POJMOVANJE HUDIČA	55
6.1. Dobesedna interpretacija Biblije	55
6.2. Interpretacija Biblije kot zgodovinskega dokumenta	56
6.3. Protislovja v Bibliji	57
7. PERSONIFIKACIJA ZLA V DANAŠNJIH KRŠČANSKIH KONFESIJAH	59
7.1. Konservativno krščanstvo	59
7.1.1. Rimskokatoliška cerkev	61
7.2. Liberalno krščanstvo	63
7.2.1. Psihologizacija, ponotranjenje in razosebljenje Hudiča	64
8. SKLEP	66
9. LITERATURA IN VIRI	70
9.1. Knjige	70
9.2. Internetni viri	72

1. UVOD

Problem zla je aktualen, odkar človek prebiva na Zemlji. Spremlja nas skozi celo zgodovino človeštva in mu ni videti konca. Stalno je prisotno na vseh področjih bivanja, le da enkrat v milejši, drugič v hujši obliki. Preprosto je sestavni del našega življenja. In čeprav je zlo vedno in povsod prisotno, je po drugi strani zelo izmuzljivo in ga je težko opredeliti. Kajti zlo je relativno, kar pomeni, da za vsakega posameznika ali skupino pomeni nekaj drugega. Pojmovanje zla se spreminja tudi glede na čas in prostor, saj je pogosto odvisno od prevladujočih družbenih in religijskih norm določenega zgodovinskega obdobja in geografskega področja. Običajno se konstruira v relaciji do dobrega, kaj je dobro, pa določajo določene družbene norme, ki so vedno zgodovinsko pogojene. Če se pri tem naslonim na Biblijo, predvidevam, da je bilo v Stari zavezi zlo pojmovano bistveno drugače kot kasneje v Novi zavezi, kaj šele v primerjavi z današnjim pojmovanjem le-tega v različnih krščanskih konfesijah in znotraj sekularne družbe.

Pritegnilo me je to, da so se skozi čas, znotraj različnih religij na različnih koncih sveta, pojavljale bolj ali manj podobne personificirane oziroma posebljene podobe temeljnih pojmov, kot sta npr. dobro in zlo. Moje zanimanje je pri tem vzpodbudilo predvsem zlo kot tisto mračno in radikalno v svetu. V skladu s tem je najbolj poznana oblika personifikacije zla v Zahodni družbi podoba Hudiča, ki jo poznamo iz judovsko-krščanske Biblije, pri čemer je zanimivo, da figura Hudiča ni samo plod te tradicije, ampak njene korenine segajo daleč nazaj v preteklost, od koder je črpala iz različnih judovstvu in krščanstvu predhodnih religij. Kljub vplivu drugih religij na judovsko-krščansko tradicijo pojmovanja Hudiča, sem mnenja, da je ta tradicija bistveno pripomogla k izoblikovanju le-tega kot personifikacije zla. Vzrok temu je bil močan poudarek te religijske tradicije na monoteizmu, kar je pripeljalo do spopada dobrega in vsemogočnega Boga¹ z odgovornostjo za zlo. Verovanje v Hudiča se je tako verjetno razvilo kot logično-filozofsko nezadostna, a psihološko učinkovita razlaga za pojasnilo zla v svetu, saj je predstava Boga kot vsemogočnega in hkrati milostnega potrebovala »krivca«, na katerega bi preložila odgovornost za zlo in se tako razbremenila.

¹ Besedo bog tekom diplomske naloge na nekaterih mestih pišem z malo začetnico, na drugih, ko gre za posebitev, pa z veliko začetnico.

Odločila sem se preučevati obliko personifikacije zla v figuri Hudiča v Stari in Novi zavezi Biblije ter pri tem raziskati, kako je do takšne oblike utelešenja zla zgodovinsko prišlo, ugotoviti, kako se zlo in njegova personifikacija skozi čas spreminjata (predvsem podati spremembe znotraj Biblije same) in zakaj je sploh prišlo do personifikacije le-tega.

Tekom diplomske naloge sem skušala najprej opredeliti pojem zla, in sicer iz filozofskega in iz religijskega zornega kota. V nadaljevanju sem prešla na personificirano obliko zla in pri tem izpostavila biblijskega Hudiča, ki je le eno izmed imen personificiranega zla. Na primerih iz zgodovine pa sem nato skušala pokazati, kako je postopoma prihajalo do takšne oblike. K temu so prispevale različne predkrščanske religije iz različnih koncev sveta. V naslednjem poglavju se sprašujem, kakšen je pravzaprav vzrok personificirane oblike zla in kakšna je narava Hudiča (predvsem njegova vloga posnemovalca različnih živalskih in človeških oblik). Osrednji del je osredotočen na Hudiča v Stari in kasneje v Novi zavezi. Pri tem se naslanjam na primere, vzete iz Biblije, kjer se z različnimi imeni in pridevniki omenja Hudiča. Zanima me predvsem, kako se vloga Hudiča skozi Biblijo spreminja. Seveda pri tem ne izpustim bežnega opisa Biblije in interpretacije le-te kot temeljne knjige, skozi katero se je izoblikovala današnja predstava o Hudiču kot posebljenem zlu. Pri tem posebej izpostavim protislovja znotraj nje. V skladu s tem pa me na koncu zanima tudi dojemanje personifikacije zla znotraj današnjih krščanskih konfesij, še posebej razlike med liberalnimi in konservativnimi kristjani.

Pri tem me torej ni zanimalo toliko zlo, ki se pojavlja v stvarnem svetu in služi kot orodje za doseg določenega zgodovinskega, nacionalnega, ekonomskega in političnega interesa. Ni me zanimalo zlo, s katerim bi lahko v svetu uresničili nek namen, lahko celo dober, in čigar uresničitev pomeni njegov konec. Zanimalo me je predvsem zlo, ki presega vsak dober namen in ki nima za cilj ničesar drugega razen samega sebe. Je namen samemu sebi in za doseg samouresničenja razmesari vse, kar mu prekriža pot. To je absolutno zlo, katerega cilj je zlorabiti vse za uresničenje njegovega sebstva samega. (Mlakar, 1992: 51-52) »To je zlo kot zlo za vse, razen za točko svoje identitete. Vsebina tega zla je naslada, da drugo trpi. Naslada zase, a muka drugega za njegovo lastno-tega-bit« (Mlakar, 1992: 52). Posebljenje takega zla pa je v judovsko-krščansko-islamski tradiciji Hudič, ki »je zlo-dej. Je breztelesni, čisti duh, ki se edino lahko odloči za čisto zlo. Je padli angel, Lucifer, ki je postal Satan« (Hribar, 2002: 66).

Tekom diplomske naloge bom poskušala potrditi ali ovreči naslednji dve hipotezi:

- 1) Personifikacija zla (Hudič) se konstruira glede na svoj nasprotni pol – glede na Boga, ki spada v domeno svetega, in kasneje, v krščanstvu, v domeno dobrega. Narava Hudiča je torej odvisna od narave Boga.
- 2) Strah pred neoprijemljivim zlom je vzrok personificirane oblike zla.

Hipoteze bom preverjala teoretično. Pri tem si bom pomagala z elektronsko Biblijo kot primarnim virom, in z drugo sekundarno literaturo (samostojne publikacije, internetni viri). V skladu s tem bo metoda mojega dela predvsem tekstovna analiza elektronske Biblije, kjer bom poskušala identificirati pogostost pojavljanja zla v personificirani obliki v okviru razvoja judovsko-krščanske tradicije in pa ključna mesta, kjer se le-to pojavlja.

2. TEORETIČNA OPREDELITEV ZLA

Zlo v svetu kot tako ne obstaja, ampak je vedno specifična percepcija določenih predstav, ki so se izoblikovale skozi opažanja in občutenja ljudi. Zlo je namreč tisto, kar je njegov pojem, njegov pojem pa je tradicija razumevanja le-tega skozi zgodovino. Je stvar vrednostne sodbe. To pomeni, da je od vsakega posameznika ali od skupine ljudi odvisno, kaj je zanj oz. za njih zlo. Če to pojasnimo na banalnem primeru iz vsakdanjega življenja: mačke predstavljajo zlo za miši; ne predstavljajo pa zla za človeka, ki ima mačko za domačo žival. Zato zlo ne more biti bistvo nekoga ali nečesa. (<http://www.angelfire.com/ny5/dvera/Muse/XianSatan Evil. html>, 30.05.2005)

Toda zgodovinska dejstva, ki pričajo o zlu, nedvomno obstajajo in jih ni mogoče zanikati, saj so se skozi zgodovino nenehno pojavljala. To pa pomeni, da je zlo stalno in se bo verjetno neprestano in nepretrgoma nadaljevalo v različnih oblikah. Domnevati gre, da je zlo neuničljivo. (Švajncer, 2002: 8)

Sicer pa vprašanje zla spada med najstarejša in najbolj mračna ljudska vprašanja, ki so ves čas aktualna. Zlo je tisto, kar ljudje opažamo kot zlo. Pri tem pa se pojavi problem, kajti mnenja posameznikov o tem, kaj je zlo, so tako različna, da je težko podati definicijo, ki bi bila povsem zadovoljiva in soglasno sprejeta. Pomembno je vedeti, da zlo ni abstrakcija, saj sta zaznava in opažanje zla vedno neposredni. Trpljenje človeka, ki ga povzroča zlo, je vedno konkretno, in ravno to ga žene, da skuša rešiti problem zla.

(Russell, 1982: 22-23) Russell (1982: 26) pri tem poudarja, da zlo ni samo tisto, kar se dogaja npr. meni, ampak tudi tisto, kar počnem jaz. Tako kot ni človeka, ki ne bi trpel zla, tudi ni človeka, ki nikoli nikomur ni prizadel zla. Vendar pa to ljudje le redko priznamo in velikokrat poskušamo svoje zlo prenesti na druge.

Na osnovi opažanja posamičnega zla lahko preidemo na opažanje občega zla, kar pomeni, da iz izkustva vstopimo v območje konstrukcije in konceptualizacije. In tako nastajajo splošni pojmi, splošne predstave in splošne ideje o zlu. Russell² na podlagi tega zlo opredeli kot brez smiselno, nerazumno uničevanje, ki ruši in ne gradi. Teži k popolnemu uničenju. Včasih je zlo preiščljeno zlonamernost, včasih pa proizvod racionalizacije ali slabosti. (Russell, 1982: 23-26)

Filozofi so tradicionalno identificirali tri različne vrste zla:

- moralno zlo: pojavi se, ko inteligentno bitje drugemu čutečemu bitju brez dobrega razloga zavestno prizadeje trpljenje;
- naravno zlo: trpljenje, ki ima vir v naravnih procesih. Npr. bolezen in naravne katastrofe;
- metafizično zlo: nujno pomanjkanje popolnosti v ustvarjenem kozmosu³, ker noben kozmos ne more biti tako popoln kakor bog. (Russell, 1992: 1)

Russell predstavi tudi več pristopov k vprašanju problematike zla. Genetična obrazložitev vzrokov zla trdi, da nasilje, ki ga vrši človeški rod, prihaja iz narave ljudi. Na drugi strani pa so veliki nasprotniki ideje, da je vir zla narava, behavioristi. Le-ti so namreč prepričani, da družbo, v kateri živimo, določa obnašanje (angl. behaviour) ljudi. Ta sociološka plat nam nudi pojasnilo za skupinsko in družbeno zlo pa tudi za individualno zlo. Menijo, da so nekatere družbene okoliščine bolj spodbudne za nasilje kot druge (npr. hitre družbene spremembe, spreminjanje vrednot in duhovna negotovost). Tretji pristop k problemu zla, ki ga omenja, je humanistična psihologija. Predstavniki trdijo, da tako biološke kot behavioristične postavke zanemarjajo

² Russell na zlo gleda iz judovsko-krščanske tradicije in v skladu s tem zanemari ostala pojmovanja zla. Npr. v hinduizmu Višnu kot bog uničenja ni (le) zlo, ampak je hkrati tudi tisti, ki obnavlja. Daoizem pa je znan po tem, da teži k ravnotežju med dvema nasprotjema, med jinom in jangom. Pri čemer niti jin ni slabo niti jang ni dobro. Prava je harmonija oz. ravnotežje med jinom in jangom.

³ Kozmos pomeni red, ureditev, vesolje, univerzum, svet kot urejena, harmonična, zakonita celota (Mali filozofski leksikon, 1985: 117).

najpomembnejši element, element odgovornosti, svobode in zavesti posameznika. Sledijo starejša tolmačenja zla. Npr. v krščanski in budistični misli je zlo odsotnost dobrega. Druga krščanska razlaga zla je, da je le-to posledica prvotnega, torej izvirnega greha. Tretja razlaga je monistična in trdi, da je zlo samo del večjega dobrega, vendar pa tega navadni smrtniki niso zmožni uvideti. Dualizem pa nadalje postavlja v nasprotje dve oporečni načeli, načelo dobrega in načelo zlega, pri tem pa zlo pripisuje volji zlega duha. (Russell, 1982: 29-35)

Na tem mestu bi bilo vmesno podati nekaj več pojasnil, povezanih z dualizmom, saj se bomo s tem nazorom tekom diplomske naloge še kar nekajkrat srečali. Stane Južnič, ki se je v svoji knjigi *Človekovo telo med naravo in kulturo* ukvarjal predvsem s pojmovanjem o dualizmu telesa in duše, dualizem opredeli kot dvojnost ali celo ločenost telesa od duše (duha), ki je človeštvu poznan, odkar smo zmožni samozavedanja. Izpostavi dejstvo, da so se z dualizmom veliko ukvarjali stari Grki, ki so menili, da sta telo in duša dve različni entiteti in glede na to postavili duha vrednostno nad telo. Telo so pojmovali kot grob duše, saj naj bi po njihovem prepričanju dušo samo oviralo. (Južnič, 1998: 77) V nadaljevanju Južnič poudarja, da ni malo miselnih sistemov, filozofskih naukov in religioznih dogmatik, ki so dualizem telesa in duše pripeljali do skrajnosti, torej do zaničevanja telesa in telesnosti. Predvsem nekatere religiozne predstave, sem lahko vključimo krščanstvo, privedejo do takega dualističnega spopada med dušo in telesom, kjer se dušo pojmuje kot dobro, telo pa kot zlo. K takšnemu pogledu je veliko prispeval gnosticizem, religiozna ideologija od 2. stoletja pr.n.št. do 4. stoletja n.št. Pripadniki tega gibanja so bili kristjani zgodnje krščanske dobe, ki so poskušali svoj verski nauk uskladiti z grškimi filozofskimi doktrinami. Za njih je bilo bistveno nasprotje med zlom, torej grešno telesnostjo, in dušo, ki je božanskega izvora in kot taka dobro. (Južnič, 1998: 80-81) To pa je bilo izhodišče manihejstva, religioznega nauka, sestavljenega predvsem iz prvin perzijskega, gnostičnega in budističnega nauka. Poudarja predvsem boj med dobrim in zlim počelom, pri čemer ta delitev velja za celotno vesolje. Celo človekova duša naj bi imela dvojno naravo, dobro in zlo. Pri tem je seveda vse snovno nebožje, torej zlo. (Hribar, 2002: 187)

2.1. Religijski pogled na zlo

Mnogim kulturam je znano verovanje v boj med silami dobrega in silami zlega, saj se je znotraj le-teh poleg »dobrega« božanstva, ki naj bi se običajno nahajalo v zgornjih območjih atmosfere, vedno pojavljala tudi potreba po mračnem božanstvu »spodnjega sveta«, ki naj bi stražil duhove mrtvih (<http://www.theonehope.org/readliterature.asp?ID=44>, 14.02.2005). Ljudje so običajno svet, ki so ga pojmovali kot svet nasprotij, razumeli na dualističen način. Delili so ga na luč in temo, vročino in mraz, dobro in zlo, boga in hudiča. Tako podobne vidike o dobrih in zlih duhovih najdemo pri vseh ljudeh na svetu na začetni stopnji razvoja. (<http://sacred-texts.com/evil/hod/hod03.htm>, 06.04.2005)

Na podlagi teh starodavnih verovanj si je človek sčasoma izdelal religijsko predstavo pošasti, ki jo znotraj krščanstva imenujemo Hudič, absolutno personifikacijo vsake oblike zla (<http://www.theonehope.org/readliterature.asp?ID=44>, 14.02.2005). Vzrok takega razširjenega verovanja v Hudiča in v zle demone pa je velika količina moralnega in naravnega zla v svetu, ki nenehno spremlja človekov obstoj, in sproža širok in raznolik sistem pojasnjevanj. Eden izmed teh pojasnil je tudi bitje, ki naj bi ustvarilo in/ali poseblja zlo. Krščanski Hudič, Satan, npr. je antropomorfen koncept zla, obstajajo pa tudi drugi primeri bogov ali duhov iz različnih kultur, ki so mu zelo podobni. To kaže na to, da koncept hudiča ni samo krščanski fenomen, ampak ga najdemo v različnih oblikah. (http://demons.monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005) Ta zamisel je postala še posebej izrazita v Perziji s prerokom Zaratustro, kjer se je izoblikovalo verovanje v obstoj dveh nasprotnih si sil, v boga dobrega in luči na eni strani ter v boga zla in teme na drugi (http://www.bbie.org/english/study06_, 21.02.2005). In če, glede na to, razmišljamo na manihejski oz. na dualističen način, ugotovimo, da ni boga brez hudiča. Saj naj bi bili, po njihovem prepričanju, dobro in zlo dve prvotni substanci sveta, dve samostojni kozmični realnosti, katerih medsebojni boj odloča o usodi sveta. Pri tem je odločilno stvarjenje sveta, o katerem obstaja več variant. Po prvi verziji je svet stvarstvo boga, ki se po dejanju stvaritve iz njega umakne in ga prepusti hudiču. Po drugi verziji stvarnik sveta ni bog, temveč bitje nižje vrste, ki vsa duhovna bitja oz. iskricke božjega počela že ob stvarjenju zapre v materijo. Po tretji različici pa je svet delo hudiča. (Rožanc, 1990: 117) Vse skupaj, še posebej Zaratustrova dediščina, je močno vplivalo sprva na judovstvo in kasneje na krščanstvo, saj posebno znotraj krščanstva obstaja verovanje, da vse dobro izhaja iz boga, vse slabo

pa iz hudiča. Le-ta naj bi bil začetnik zla in odgovoren za grehe ljudi. (http://wwwbbie.org/english/study06_, 21.02.2005)

2.1.1. Teodicejsko vprašanje

Da bi pojasnili zlo v teističnih in posebno monoteističnih religijah, kot je npr. krščanstvo, je bilo narejenih kar nekaj poskusov, izmed katerih je znotraj krščanstva močno prisotno t.i. teodicejsko vprašanje, kjer gre predvsem za poskus »usklajevanja« obstoja zla v svetu z obstojem Boga. Pri tem lahko teologija hitro zaide v protislovja, saj je predpostavka, da je v svetu, ki naj bi bil po njenem stvaritev vseмогоčnega, vsevednega in milostnega Boga, prisotno zlo, precej absurdna. Toda zagovorniki teodiceje kljub temu menijo, da je soobstoj enega in drugega možen, skeptiki pa trdijo, da se je potrebno odreči ali vseмогоčnosti ali pa milosti in dobroti Boga. Večina teodicejskih poskusov skuša dokazati, da je ta dilema samo navidezna in da je možno združiti božjo vseмогоčnost in njegovo milost navkljub prisotnosti zla v svetu. V skladu s tem se največkrat sklicujejo na zlorabo svobodne volje s strani ljudi kot vzroka za zlo.

S tematiziranjem teodiceje se je med drugimi spoprijel tudi nemški filozof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), ki je bil mnenja, da dejstvo zla ne spodbija teizma. Njegovo stališče je bilo, da je Bog po načelu najboljšega ustvaril en sam bivajoči svet, ki pa je najboljši izmed vseh mogočih svetov. To ga je navajalo k razmišljanju, ali je Bog upravičen spričo obstoječega zla na svetu. Leibniz pri tem loči tri vrste zla: metafizično, moralno in fizično. Metafizično zlo naj bi nastalo na podlagi ustvarjenosti sveta. Po njegovem je namreč vse, kar je ustvarjeno, nepopolno. Kajti, če bi bile stvaritve popolne, bi bile vse božje kot sam stvarnik. Temu pa ne more biti tako. Nadalje moralno zlo pojmuje kot greh, ki je posledica človekove svobodne volje. Fizično zlo (npr. bolečina, trpljenje) pa ima za koristno, npr. za ohranjanje individuuma, ali pa le-to človeku služi kot kazen za popljšanje. V skladu s tem Leibniz poudarja, da Bog tega zla sicer ni hotel, a ga je vendar dopustil. V širšem merilu pa tako ali tako, kot trdi, prevladuje dobro. (Leibniz v Kunzmann in drugi, 1997: 115)

Nadalje Peter Van Inwagen v svojem prispevku z naslovom Veličina, trajanje in porazdelitev zla: teodiceja⁴ meni, da ima Bog razloge za dopuščanje zla, ki pa jih ljudje ne doumejo. Gre za teodicejo, ki se nanaša na zlorabo svobodne volje kot vzroka zla. Bog je ustvaril bitja s svobodno voljo, toda nekatera izmed teh bitij si kljub ljubezni do Boga in podrejanju Njegovi volji izberejo, da se bodo odvrnila od Boga in sledila svojim načrtom in željam. In tako je v svet vstopilo zlo. Kajti tudi vseмогоčno bitje, kot je Bog, ne more preprečiti, da bi bitja s svobodno voljo svobodno storila nekaj drugega namesto pričakovane alternative. Kajti če bi Bog svoje padle stvaritve zaščitil pred zlom in trpljenjem, bi le-ti živeli v svetu iluzij. Naša življenja bi bila tako nevidno vodena s strani Boga, mi pa bi mislili, da je naše življenje odvisno le od naših naravnih moči. Naša življenja bi bila brez smisla, bili bi neke vrste lutke. Po njegovem bi se pravoverni ali tradicionalistični kristjani strinjali z njegovo tezo, da je zlo rezultat prvotnega odklona od Boga in da ni drugega vira zla kot upor Bogu ob stvaritvi. (Inwagen, 1999: 195-203)

V prispevku z naslovom Problem zla⁵ pa Elenore Stump pravi, da problem zla v teističnih verovanjih tradicionalno vodi v protislovje. Kajti vse tri največje monoteistične religije (judaizem, krščanstvo, islam) verjamejo v naslednje tri teze o Bogu:

- Bog je vseмогоčen;
- Bog je vseveden;
- Bog je dober in milosten.

Toda ljudje vseh naštetih veroizpovedi so prav tako prepričani v naslednjo trditev:

- Na svetu obstaja zlo. (Stump, 1999: 227-228)

Avtorica v nadaljevanju poskuša najti moralno zadovoljiv razlog za to, da Bog dopušča zlo. Pri tem se najprej opre na Plantinga, ki zlo razlaga s svobodno voljo: »To, da človek poseduje in uporablja svobodno voljo, je možen razlog za to, da Bog dovoljuje moralno zlo, ki je zlo, povzročeno s strani človeka. /.../ Vrednost, da padli angeli posedujejo svobodno voljo, pa je verjetno razlog za to, da Bog dovoli naravno zlo, zlo, ki ni povzročeno zaradi človekove svobodne izbire« (Planting v Stump, 1999: 228). In če Bog dovoli obstoj zla, le-ta ni logično v nasprotju z obstojem dobrega, vseмогоčnega in vsevednega Boga.

⁴ Angl. The Magnitude, Duration and Distribution of Evil: Theodicy

⁵ Angl. The Problem of Evil

Avtorica meni, da je rešitev problema zla v tem, da se popravi hibo v svobodni volji (da je volja nagnjena k zlu). Vendar tega Bog sam ne more storiti, saj bi v tem primeru v volje oseb, rojenih po »padcu« človeka, prinesel spremembo; tega pa ne more storiti, če so njihove volje svobodne. Zato Stumpova predlaga naslednjo krščansko rešitev problema zla: človek se mora zavedati samega sebe kot zlega, si želeti biti boljši in težiti k temu, da bi mu Bog pomagal ter popravil njegovo voljo. Meni, da tako naravno kot moralno zlo služita človeku na način, da le-ta lahko prepozna svoje lastno zlo, postane nezadovoljen s stvarmi tega sveta in se obrne k Bogu. Kajti dokler bo v krščanski doktrini najvišje dobro za ljudi zveza z Bogom, bo trpljenje vsakega posameznika opravičljivo, če bo to osebo pripeljalo bližje končnemu dobremu, kot če trpljenja ne bi bilo. Če moralno in naravno zlo vsebujeta bistveno sestavino za možno ozdravitev, je ozdravitev vsekakor vredna trpljenja, ki ga povzroča zlo. (Stump, 1999: 231-235)

Z zornega kota sodobnega krščanstva je zlo v svetu merilo, v kakšnem obsegu se nasprotuje božji volji. Kajti red, ki vlada v svetu, je svoboden in ima zato odprto tudi možnost, da se ne prilagodi božjemu načrtu. (Reaper in Smith, 1994: 177) Ali kot je zapisano v Katekizmu katoliške cerkve:

»Angeli in ljudje, umna in svobodna bitja, morajo potovati k svojemu poslednjemu namenu s svobodnim odločanjem in prednostno ljubeznijo. Torej morajo zabloditi. Dejansko so grešili. Tako je prišlo na svet moralno zlo, ki je brezprimerno hujše kakor pa fizično. Bog nikakor ni, niti neposredno niti posredno, vzrok moralnega zla. Pač pa ga dopušča, ker spoštuje svobodno voljo stvari, in zna iz zla na skrivnosten način izvesti dobro. Kajti vsemogočen Bog /.../, ki je neskončno dober, bi na svojih delih ne trpel nikakršnega zla, ko bi ne bil tako mogočen in dober, da tudi iz zla stori dobro« (Katekizem katoliške cerkve, 1993: 97-98).

»Tako je s časom mogoče odkriti, da more Bog v svoji vsemogočni previdnosti izvesti kaj dobrega iz posledic kakega zla, celo moralnega zla, ki ga povzroče njegove stvari« (Katekizem katoliške cerkve, 1993: 98).

»Zapeljan pod vplivom Hudobnega duha je človek takoj od začetka svoje zgodovine zlorabil svojo svobodo. Podlegel je skušnjavi in storil zlo. Človek sicer ohranja hrepenenje po dobrem, toda njegova narava nosi rano izvirnega greha. Postal je nagnjen k zlemu in podvržen zmoti« (Katekizem katoliške cerkve, 1993: 450).

2.2. Filozofski pogled na zlo

Kot pravi Marija Švajncer v svoji knjigi Esez o zlu, nam vpogled v zgodovino filozofije pokaže, da zlo v filozofskem smislu ni nujno nekaj nesprejemljivega. Kajti če obstaja dobro, potem je tudi zlo in ga potemtakem ni mogoče izkoreniniti. (2002: 57) Ugotavlja, da je zlo teoretično zelo specifično, saj nima bistva in ga zato ni mogoče verificirati, nihče pa ne more zanikati, da se ni dogodilo. O obstoju le-tega lahko priča vsakdo, ki ga je občutil na lastni koži. (Švajncer, 2002: 9)

Avtorica se pri tem opre na francoskega filozofa in preučevalca zla Phillipa Fontaina, ki v ospredje postavlja dve stvari, in sicer konceptualno analizo (kako definirati bistvo zla) in dejanski obstoj zla v svetu. Med zlo šteje bolezen, trpljenje, greh in smrt, ne spoštovanje človekove osebe (predvsem mučenje), tatvino, izkoriščanje, nasilje, bolečine, sovraštvo, fizično in moralno bedo, osamljenost, sadizem in krutost. Za zlo ni potrebna koristnost, lahko je tudi nekoristno. Tudi Fontaine tako kot Švajncerjeva ugotavlja, da zlo nima bistva. Poleg tega, da je zlo zanj negacija človekove humanosti, je tudi prekinitev v smotrnosti med sredstvi in ciljem. Meni, da so reference o mitu bistvenega pomena za proučevanje zla. Prepričan je, da vsaka kozmogonija⁶ implicira aksiologijo⁷, saj se vsaka reprezentacija sveta najprej utemeljuje na izvirnem razlikovanju med dobrim in zlim. Zlo vedno kaže na nered. (Fontaine v Švajncer, 2002: 11-12)

Čeprav lahko zlo teoretično kot tudi filozofsko obravnavamo ločeno od dobrega, se zaradi tega, kako naj bi bilo vse skupaj videti praktično, obračamo k relaciji, saj pomeni zmanjšanje zla možnost dobrega, odprava zla (to je sicer utopija) pa pomeni uveljavitev in zmago dobrega (Švajncer, 2002: 30). Ponavadi se mnogih filozofskih problemov

⁶ Kozmogonija je nauk o nastanku sveta in njegovih delov (Mali filozofski leksikon, 1985: 117)

⁷ Aksiologija je nauk o vrednotah. Ukvarja se predvsem z npravstvenimi in življenjskimi vrednotami. (Mali filozofski leksikon, 1985: 14)

strokovnjaki lotevajo z vidika relacije. Če primerjamo dobro in zlo, ki sta lahko pojava, dejstvi in pojma, ugotovimo, da se izključujeta, vendar pa imata pomen pogosto samo v medsebojni odvisnosti. Po eni strani se spopadata, po drugi pa pomenita neke vrste zgodovinsko stalnico. Vendar pa sestavini relacije nimata enake moči in nista enakovredni. Zlo je videti neuničljivo in prevladuje; kot tako se človeku, v nasprotju z dobrim, veliko bolj vtisne v spomin, saj ljudje ponavadi mirnemu stanju, v katerem prevladuje lastnost dobrega, ne posvečamo pretirane pozornosti. Zlo se nas dotakne močnejše in nas zato tudi bolj spominsko zaznamuje. (Švajncer, 2002: 17, 23) Tudi sodobni francoski filozof Jean Jacques Wunenburger meni, da se dobro uveljavlja kot nasprotje zla in da je bil naš svet v času najstarejših dualističnih kozmogonij delo uporniškega božanstva, ki je nasprotovalo bogu svetlobe oz. načelu dobrega. Pravi: »Zlo je objektivnost kozmične hierarhije, pojmovano kot lastna entiteta, ki človeka ujame in ga podredi mučenju telesa in trpljenju duha, ali pa je ločeno od kozmosa, saj je njegov izbruh v zaprt prostor povzročila človekova narava sama z lastno svobodno voljo« (Wunenburger v Švajncer, 2002: 25).

Tako dobro kot zlo sta vedno povezana z ljudmi, saj označujeta njihove dejavnosti, namene in posledice, pri čemer je zlo individualno kot tudi kolektivno. Posamezniki in množica so zli hote ali nehote, zavestno ali nezavedno. Vendar pa ljudje kot zlo naslavljajo tudi tisto, kar povzročijo narava, nesreče in katastrofe. Človek, ki se ima za merilo vsega, govori o naravnih nesrečah in katastrofah zato, ker zadevajo njega, saj narava sama po sebi ni prav nič kriva. Res pa je, da religiozni ljudje to dojemajo drugače, saj je zanje narava božja stvaritev in v njej vlada stvarnikova umnost in predvidljivost. (Švajncer, 2002: 26)

Stari Grki so bili prvi, ki so si na racionalen način postavili vprašanje, odkod izhaja zlo. Do končnega odgovora sicer nikoli niso zares prišli, zato pa so se poskusi rešitve problema razlikovali od filozofa do filozofa. Npr. epikurejci, stoiki in skeptiki⁸ niso sprejemali ideje o kozmičnem dobrem in zlu. Menili so, da je zlo iluzorna človekova tvorba. Toda takšna vzvišena filozofska občutenja niso bila v tolažbo svetu, v katerem

⁸ Epikurejstvo je bilo eno izmed glavnih miselnih tokov helenističnega obdobja. Jedro njihove etike sta hedonizem in evdaimonizem. (Mali filozofski leksikon, 1985: 77) Stoiki so bili deterministi in so menili, da vse dogajanje obvladuje univerzalni zakon, logos. Vse se podreja vesoljni nujnosti. (Mali filozofski leksikon, 1985: 194) Skeptiki so bili filozofi dvoma (Mali filozofski leksikon, 1985: 186).

pride do zla tudi brez nadzora posameznikov. Zato so preprosti ljudje še naprej verjeli, da mora obstajati kozmično pojasnilo zla. (Russell, 1982: 120) Spet drugi so trdili, da je zlo neizbežen stranski proizvod stvarjenja sveta in da je kot tako dobro. Iz tega sledi, da zlo samo po sebi ne obstaja. Nekateri pa so bili, stremeč k dualizmu, prepričani v obstoj nepokorne materialne sile, ki boga odvrča od tega, da bi uspel ustvariti dober kozmos. (Russell, 1982: 131)

Grška misel je, kljub prevladujočemu monizmu⁹, že od Pitagore (ok. 580-500 pr.n.št.) dalje prežeta z dualizmom, da v vesolju obstajata dve nasprotni si sili. Ta misel je imela velik vpliv na kasnejšo hebrejsko in krščansko koncepcijo Hudiča kot posebitve zla. Za dualiste je materija, posebno telo, delo zlih bitij, zato mora vsak posameznik težiti k osvoboditvi od snovnega sveta in težiti k duhovnemu svetu. To sčasoma privede do izoblikovanja pojma duhovnega načela zla, ki ga uteleša Hudič kot gospodar tega sveta. (Russell, 1982: 130-131) K izoblikovanju ideje Hudiča je veliko doprinesel tudi Platon (427-347 pr.n.št.). Trdil je, da je zlo le manko dobrega in zato nima lastnega ontološkega oz. bivanjskega statusa. Kljub temu pa je priznaval obstoj moralnega zla v obliki vojn, laži itd., ki ga je razlagal kot golo pomanjkanje dobrega, miru ali resnice. Platonovo stališče do zla, kasneje imenovano *privatio boni*, so hitro sprejeli nekateri ključni krščanski teologi, kot sta npr. sv. Avguštin in Tomaž Akvinski, pri čemer niso prepoznali nezdržljivosti tega koncepta (*privatio boni*) s konceptom aktivnega zla in z vsemogočnostjo krščanskega boga. Kajti če zlo kot tako ne obstaja, kako se potem lahko pojavi takšno načelo, ki ga uteleša Hudič? (http://demons.Monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005) Vendar pa niti Platon niti krščanski filozofi, ki so mu sledili, niso nikoli trdili, da ontološki neobstoj zla pomeni, da zlo kot pojav v svetu ne obstaja. Platon ne trdi, da je ontološko nebivanje zla iz sveta izrinilo moralno zlo, ampak da se je samo izgubila vsaka odgovornost za zlo. Po Platonu je materialni svet nepopoln in v njem obstaja moralno zlo, ker je delo demiurga, bitja, nižjega od boga. Zlo obstaja, toda ni delo stvarnika, zato le-ta zanj ne more biti odgovoren. Gre za etični dualizem, znotraj katerega je bog vzrok dobrega, vzrok zla pa je potrebno iskati drugje. (Russell, 1982: 113-114)

Srednji platonizem se je v 1. in 2. stoletju n.št. vedno bolj nagibal k dualizmu, temelječem na zoperstavljanju duha in materije, pri čemer zlo izhaja iz odpora, ki ga

⁹ Filozofska usmeritev, ki pri razlagi sveta izhaja iz enega samega načela. To načelo je lahko duh (ideja, bog) ali materija (Leksikon Cankarjeve založbe, 1986: 178).

materija povzročča božanski volji. Tako po Plutarhu (46-120 n.št.), grškem pisatelju in zgodovinarju, obstajata dve nasprotni si sili, dobri bog in zli duh, pri čemer je slednji odgovoren za nastanek materije, katera se postavlja po robu božji volji. Zlo je po njegovem posledica stvarjenja materije in potemtakem tudi proizvod človekovega svobodnega delovanja. (Russell, 1982: 121)

Neoplatonizem, ki ga je osnoval rimski filozof Plotin (205-270 n.št.) se od dualizma obrne k nedoslednemu monizmu. Zaradi Plotinovega ontološkega monizma pride do nejasnega statusa načela zla, ki pojem Hudiča zamegli, saj po eni strani zlo ontološko ne obstaja, posledično torej ne obstaja niti načelo zla. To je tudi razlog, zakaj so nekateri teologi mnenja, da če zlo ne obstaja, tudi Hudič ne more obstajati. V nasprotju s prejšnjo ugotovitvijo pa je iz Plotinovih vrednostnih skal razvidno, da nasproti absolutno dobremu postavlja absolutno zlo. (Solomon in Higgins, 1996: 186) Torej načelo zla kljub vsemu obstaja, personificira pa ga Hudič.

Tudi Filon Aleksandrijski, grški filozof judovskega rodu, (35 pr.n.št.-54 n.št.) je črpal iz grške filozofije, posebej iz Platonove, in tako združil grško in hebrejsko misel. Po njegovem dobri bog (Jahve) na začetku soobstoja skupaj s pramaterijo, ki je prazna in brezoblična. Ker pa se materija upira božjemu delu, je materialni svet za Filona izvor zla. To so kasnejši krščanski pisci povezali z apokaliptičnim verovanjem, da materialnemu svetu vladajo zli duhovi, iz česar izhaja predstava o tem, da je Hudič (Satan) gospodar tega sveta. Filon potrjuje obstoj demonov, toda zanj še niso načelo zla. (Russell, 1982: 128-129)

Grki skozi razmišljanje znotraj filozofije in književnosti prihajajo do splošnega in moralističnega razumevanja dobrega in zlega. Če obstaja načelo univerzalnega dobrega, obstaja tudi načelo univerzalnega zla. Načelo zla pa ni samo tisto, kar se zoperstavlja bogovom, ampak tudi moralno zlo. Glede na to bi Hudiča lahko označili kot načelo moralnega zla. Kozmos upravlja racionalen in univerzalen zakon, moralno zlo pa nastane iz človekove nezmožnosti, da se pokorava temu zakonu. (Russell, 1982: 129-130)

Z vprašanjem zla se je ukvarjal tudi znameniti predstavnik zgodnje krščanske filozofije sv. Avguštin (354-430 n.št.), ki je podal tradicionalni krščanski odgovor na to temo. Zanj je vse, kar biva, do določene mere samo po sebi dobro. Zlo pa obstaja samo tedaj, ko tisto, kar je samo po sebi dobro, slabo deluje. Zlo je nastalo zaradi svobodne volje, ki jo je Bog dodelil angelskemu in človeškemu rodu, saj so se nekateri angeli po svobodni izbiri Bogu uprli in nato k uporju zapeljali tudi moškega in žensko. Ta padec angelov in

človeških bitij je izvor moralnega zla in greha. Meni celo, da je upor človeka (ki naj bi vladal zemlji) proti Bogu prizadel tudi naravni red in s tem povzročil naravno zlo. (Reaper in Smith, 1994: 176)

Vendar pa ne gledajo vsi tako samoumevno na izvor zla kot na posledico svobodne volje. Marija Švajncer meni, da je takšen vidik celo problematičen in paradoksen. Po njenem se svobodna volja in zlo izključujeta. Lastnost svobodne volje je pozitivnost, saj nekdo nekaj svobodno počne zato, ker mu je tisto v prid, mu ustreza, ga osrečuje ter mu širi življenjske možnosti in uveljavitev v svetu. Vendar pa z lastno svobodno voljo ni dopustno omejevati in ogrožati svobode drugih ljudi. Ljudje se sicer res velikokrat zavestno in hote odločajo za zlo, toda v tej izbiri so že v osnovi zanikani drugi in s tem njihova svobodna volja. Svobodna volja namreč po definiciji ne prenese omejitev in okrnitev. Tukaj pa gre ravno za to in v tem je paradoks. Volja je zmeraj določena manifestacija in ne zgolj absolut. Če je tako, je zlo vedno naperjeno proti drugim in je samo po sebi negacija svobodne volje, saj gre v enem primeru za pozitivnost, v drugem pa za negativnost. In vendar si človek vzame povsem svobodno voljo, da dela zlo. (Švajncer, 2002: 38-39)

Vsako zlo, manjše ali večje, individualno ali skupinsko, je nedopustno. Ker pa se zlo stalno pojavlja, je potrebna vsaj težnja po nenehnem zmanjševanju, obvladovanju in preprečevanju le-tega. Kajti čeprav ne moremo določiti njegovega bistva, lahko govorimo o njegovih glavnih značilnostih, kot so stalnost, nepretrganost, neuničljivost, iracionalnost in povzročanje slabih posledic (trpljenje in žalost). (Švajncer, 2002: 175-177) Drugače pa je vsem zlim dejanjem skupno, da povzročajo zlo drugim ljudem. To, da zli ljudje s slabimi dejanji povzročajo zlo tudi sebi, je postranskega pomena. Vsem zlim dejanjem je skupno tudi to, da kršijo moralne norme, religijske zapovedi, pravna določila, zakonske predpise in pravice drugih ljudi, saj si povzročitelji zla običajno izoblikujejo svoj sebični svet, v katerem ni prostora za moralo in dogovore, v katerem drugi ljudje niso pomembni. Storilec jih namreč vidi le kot sredstva ali ovire, ki jih je potrebno odstraniti. (Švajncer, 2002: 106, 107)

Skratka, zlo je stalnica razvoja človeštva in prav nič, niti moralna filozofija in razna druga moralistična prizadevanja, ne pripomorejo k izbrisu le-tega.

2.2.1. Racionalistično oziroma sekularno-humanistično pojmovanje zla

Sekularni humanizem je filozofija, ki, kot že ime pove, poudarja humanistični pogled na svet. Ta pogled temelji na naturalizmu, za katerega je značilno prepričanje, da je »ta svet« vse, kar resnično obstaja in je glede na to tudi razsodnik etičnih vprašanj. Sekularni humanizem zanika vsakršno religijo in na njej temelječo zgodovino ter vrednote, saj ne priznava nič nadnaravnega. (http://absoluteastronomy.com/encyclopedia/s/se/secular_huma..., 12.09.2005) Vseobsegajoč, večen, transcendenten in osebni bog, ki naj bi človeku razodel etične norme, t.i. božje zapovedi, ne obstaja. Vir etike za predstavnike te filozofske smeri ni bog, temveč človek. To se sklada z izjavo grškega filozofa Pitagore, ki je rekel, da je človek merilo vseh stvari. Kajti človek sam zase odloča, kaj je zanj dobro in kaj zlo. Vse je odvisno od pravil, ki jih postavlja človek. Etika pa se glede na to nenehno razvija, spreminja, je subjektivna in relativna. Ne pozna absolutnega prava in narobe kot tudi ne absolutnega dobrega in zla. Pri iskanju rešitev človeških problemov in odgovorov na pomembna vprašanja se sekularni humanisti obračajo k rabi kritičnega uma, dejstev ter si pomagajo z različnimi znanstvenimi metodami. Vir zla pa iščejo v delovanju narave in v človeku kot sestavnemu delu le-te. (<http://reformedonline.com/view/reformedonline/secular.htm>, 12.09.2005)

V filozofsko humanistični kritiki religije je v skladu s tem pomemben nemški filozof Ludwig Feuerbach (1804-1872 n.št.). Njegovo stališče je bilo, da so religiozna verovanja zmotna in da »so višja bitja, ki jih je ustvarila človekova religiozna fantazija, le fantastično vzvratno zrcaljenje našega lastnega bistva« (Feuerbach v Flere in Kerševan, 1995: 27). Meni tudi, da človekova sreča (to, kar je dobro) ali nesreča (to, kar je zlo) ne izhajata iz boga. Človek z bogom ali brez njega bo, po Feuerbachu, prav tako srečen ali nesrečen. Zato pravi, da bi si morali ljudje sami priznati svojo odgovornost, svojo moč ali nemoč za lastno srečo. (Feuerbach v Flere in Kerševan, 1995: 27) V knjigi *Bistvo krščanstva* je zapisal naslednje: »Religija /.../ dela delovanje narave za delovanje boga. Toda ta religiozna ideja oporeka naravnemu razumu in smislu, ki naravnim rečem priznava *dejansko samostojnost*« (Feuerbach, 1982: 257-258). Malo naprej nadaljuje: »Svet je v svoji biti, svojem obstoju samostojen; odvisen je samo po svojem začetku« (Prav tam: 257-258).

Za predstavnika sekularnega humanizma lahko štejemo tudi Sigmunda Freuda (1865-1939 n.št.), ki se je religiji in njenim funkcijam v človekovem življenju približal v duhu ateizma. V skladu s tem je poskušal religijo, ki jo je pojmoval kot infantilnost (t.j. nezrelost), razložiti na znanstveni način brez sklicevanja na nadnaravne činitelje. Podobno kot Feuerbach je verjel, da je ideja boga produkt človeka, njegovih strahov in želja, in da bog ni nič drugega kot koncept »idealiziranega očeta«. V svoji razlagi je šel dlje kot Feuerbach s tem, ko je pojasnjeval, da je vir religije podzavest. Izvirala naj bi iz psihičnih doživetij oz. iz kolektivne duševnosti, ki je bila osnovana na začetku človeštva in nato projicirana na zunanji svet. Za Freuda je tako religijska realnost iluzija, ki človeka sili k iskanju odgovora na temo krivde, trpljenja in smrti. (<http://www.kul.lublin.pl/efk/angielski/a/atheism.pdf>, 16.09.2005)

Kar se tiče fenomena zla, Freud loči tri vrste trpljenja:

- trpljenje, ki ga spremljata bolečina in strah, povezano s propadom in razkrojem človeku lastnega telesa;
- trpljenje, ki ima vir v zunanjem svetu ter zoper človeka besni z neizprosnimi, nadmočnimi, uničujočimi silami;
- trpljenje, katerega vir so odnosi človeka do drugih ljudi oziroma nezadostnost ustanov, ki urejajo medsebojne odnose. (Freud, 2001: 24)

V skladu s tem krhkost človekovega telesa in nadmoč narave pojmuje kot neizogibna vira trpljenja. Kajti narave ne bomo nikdar sposobni popolnoma obvladovati. Naš organizem, sestavni del narave, pa bo vedno podvržen minevanju. Poleg narave pa velik del krivde za trpljenje nosi kultura, v kateri se ne počutimo dobro, saj le-ta proizvaja nelagodje. (Freud, 2001: 34) Zgrajena je na odpovedovanju nagonom (npr. človekovemu agresivnemu nagonu, ki je zastopnik nagona smrti) in zato predpostavlja nezadovoljitev ali potlačitev silnih nagonov (Freud, 2001: 71). »Smisel kulturnega razvoja nam mora kazati boj med Erosom in smrtjo, nagonom življenja in destruktivnim nagonom, ki se vrši na človeški vrsti. Ta boj je bistvena sestavina življenja« (Freud, 2001: 71).

Freud zavrača vsako teistično razlago zla in s tem trpljenja, saj meni, da ni možno združiti božje vsemogočnosti in njegove popolne dobrote z gotovim obstojem zla v svetu. Sicer se v oprostitev Boga za zlo navaja Hudiča, toda to za Freuda ne pomeni rešitve teodiceje, saj bi tudi v tem primeru od Boga lahko terjali račun za obstoj Hudiča, s tem pa tudi zla, ki ga le-ta uteleša. (Freud, 2001: 69)

Z racionalističnega zornega kota gledata na zlo, predvsem na njegovo personifikacijo, tudi Chapman Cohen in Robert G. Ingersoll, ki sta svoja prispevka na to temo objavila v zborniku Antologija ateizma in racionalizma¹⁰.

Cohen meni, da je Hudič temelj krščanske religije in da nujnost obstoja Jezusa Kristusa leži v aktivnem delovanju Hudiča, le-ta je namreč povzročitelj vsega zla oz. vseh »ran«, ki jih je nato Kristus prišel ozdravit. Brez Hudiča po njegovem ne bi bilo ne padca človeka ne načrta odrešitve ne plana zveličanja. Človek pa bi moral v tem primeru sam prenašati posledice svojih slabih dejanj, namesto da bi krivdo lahko naprtil Hudiču. Poleg tega skupaj z zanikanjem Hudiča pade tudi predstava pekla, le-ta pa je del zgodovinskega učenja krščanske Cerkve kot celote. Cohen tudi trdi, da se ima duhovščina v veliki meri zahvaliti ideji hudiča. Imenuje ga celo dobrotnik klera, ki je pripomogel k moči in blagostanju Cerkve, saj je bil razširjen strah pred Hudičem, ki ga je razvila duhovščina, kriv za mnogo blagoslovov, od katerih je imela Cerkev korist. Krščanski kler je opravičeval obstoj Satana in njegovih demonov z nenehnim lastnim bojem proti njihovem vplivu. (Cohen, 1980: 253-254) Cerkev se je tako skozi zgodovino hitro širila prav na račun Hudiča in pekla kot močnega orožja za njeno lastno bogatenje (Cohen, 1980: 260).

Ingersoll pa se v svojem prispevku sprašuje, od kod sploh izvira ideja o obstoju Hudiča in njegovih demonov. Meni, da je vzrok temu strah prvobitnih ljudstev pred naravnimi silami, kot so npr. grom, poplave, potresi,... V naravi človek prepozna obstoj nasprotnih si sil. Nekatere delujejo za tisto, kar človek imenuje dobro, nekatere za tisto, kar imenuje zlo. V ozadje teh sil so naši predniki vstavili voljo, inteligenco in obliko. Prav tako niso mogli verjeti, da dobro in zlo izhajata iz istega bitja, zato so za dobro opredelili boga, za zlo pa hudiča. (Ingersoll, 1980: 263, 265) Avtor torej ugotavlja, da so Hudič in demoni produkt človeka in v njih potemtakem zlahka najdemo predsodke njihovih stvariteljev. Npr. Evropejci so svoje demone radi predstavljali kot črne, Afričani pa kot bele. Skozi celo zgodovino so imeli ljudje zmotne sanje in vizije zaradi strahu pred realnostjo. Duševno bolne so imeli za navdihnjene, epileptike pa za obsedene s Hudičem ali z demoni. Mnogo stoletij so ljudje verjeli, da so v resnici videli zlonamerne fantome noči (npr., da je v noči iz grmičevja švignila kaka žival, ki jo je bilo težko videti), njihova vera pa je bila tako temeljita, tako živa, da so si znotraj svoje domišljije vse predstavljali v slikah. (Ingersoll, 1980: 265)

¹⁰ Angl. An Anthology of Atheism and Rationalism

2.2.1.1. Mednarodna humanistična in etična zveza

S problemom zla v svetu se ne ukvarjata samo religija in filozofija v smislu velikih filozofov, ampak tudi druge skupine po svetu. Ena izmed njih je tudi Mednarodna humanistična in etična zveza¹¹. To je svetovna organizacija, ki združuje humaniste, ateiste, racionaliste, sekulariste, skeptike, laike ter etične, svobodomiselnne in podobne organizacije širom po svetu. Njihov cilj je doseči svet, v katerem se spoštuje človekove pravice in kjer vsak posameznik živi dostojno življenje. Posebej si prizadevajo za promocijo humanizma kot ne-teističnega življenjskega stila. (<http://www.iheu.org/about>, 04.10.2005) Humanizem je namreč filozofska in etična alternativa religijskemu svetovnemu nazoru. Je naturalističen, ateističen nazor, ki teži k bolj človekoljubni družbi preko sredstev, kot so razum, znanost, tehnologija in svobodne raziskave. Humanisti so namreč prepričani, da sta humanizem in religija nezdružljiva in povsem v nasprotju. Religija v ospredje postavlja vero v boga in v ostale duhovne instance, tudi v hudiča, pri čemer so te instance, z religijskega zornega kota, obdarjene z osebnostjo in delujejo kot posredniki dobrega ali zla ljudem. Humanisti pa so mnenja, da je tovrsten vidik brez vsakih empiričnih dokazov. Dopuščajo samo tisto, kar je mogoče dokazati s pomočjo znanstvenih raziskav in v skladu s tem zanikajo vse nadnaravno, s tem tudi Boga in Hudiča. Kajti po njihovem vera ne more narediti ne Boga ne Hudiča resničnega, saj vere, ki ne premore objektivnih dokazov, ni moč enačiti z vedenjem in je zato neupravičena. Splošna vera v hudiča je namreč instinktivna in intuitivna, ne pa racionalna. Instinktiven občutek pa se ohranja s pomočjo običajev, ki jih podaja naprej tradicija, uveljavljena s strani starševske avtoritete, učiteljev, starejših in s strani vzgoje duhovnikov. (<http://www.iheu.org/node/1215>, 04.10.2005)

Prepričani so tudi, da ni nobenih absolutnih vrednot ali nadnaravnih norm, kot je to značilno za religije, ampak so vse vrednote in norme na nek način v funkciji in produkt človekovih drž interesov, potreb, zadovoljitev (individualnih ali družbenih) ali vsaj naravnih procesov in pravilnosti. Vrednote in norme, ki opredeljujejo kaj je dobro in kaj zlo, tako nimajo nobene podpore nadnaravne ali kozmične narave. Za humaniste je, glede na to, edina etika, ki se sklada s človekom, etika, temelječa na razumu in

¹¹Angl. International Humanist and Ethical Union (IHEU)

izkušnjah, na človekovem dostojanstvu, avtonomiji in svobodi. (<http://www.iheu.org/node/1215>, 04.10.2005)

3. ZGODOVINSKI VIDIK RAZVOJA IDEJE PERSONIFICIRANEGA ZLA (HUDIČA)

Da bi razumeli današnjo obliko personifikacije zla (Hudiča) v krščanstvu, je potrebno skočiti nazaj v zgodovino in preučiti proces ter pogloblitve razvojne stopnje, preko katerih je do tega fenomena prišlo. Kajti oblika personifikacije zla se je skozi različna zgodovinska obdobja pa tudi prostorsko, spreminjala in/ali razvijala glede na to, kako so nanjo gledali ljudje določenega časa in kulturnega prostora.

Seveda se je na ta način nemogoče prikopati do ugotovitve, ali Hudič kot personificirana oblika zla resnično tudi obstaja. Zanimivo je npr. stališče Jaffrey Burton Russella, ki je mnenja, da hudič obstaja, vendar pri tem poudarja, da resničnosti ne smemo dojemati kot danost, ampak kot konstrukcijo. Hudič je zanj pojem hudiča, pri čemer dopušča možnost, da je hudič lahko tudi nekaj več od svojega pojma. Kajti edina resničnost, ki nam je poznana, je resničnost fenomena, ki pa je tvorba človekove duševnosti. Ker v okviru zgodovine pojem hudiča obstaja, je hudič zanj resničen fenomen. Ker pa je hudič tisto, za kar se je od nekdaj pa do danes mislilo, da obstaja, gre pojem hudiča razumeti kot tradicijo ljudskega razumevanja in opažanja tega koncepta zla. (Russell, 1982: 43-44)

Tradicija hudiča izhaja iz osnovnega opažanja zla kot trpljenja posameznika. Vsak človek se namreč v življenju srečuje z zlom, tako v sebi kot tudi izven sebe, pri čemer vsako novo opažanje in občutenje spremeni ali utrdi obstoječi sloj opažanj, tako da se ta opažanja začnejo postopoma spreminjati v zbir ali v nanos, ki pripomore k temu, da v zavesti vsakega človeka nastaja splošna formulacija zla. Ta opažanja zla pogosto privedejo do občutenja, da v zlu obstaja vzorec ali doslednost, to pa je lahko izhodišče utelešenja zla. (Russell, 1982: 45-46) »Utelešenja zla, ki se v zavesti posameznika pojavljajo spontano, so večinoma nejasna. Ko ljudje svoja opažanja in formulacije prenašajo na druge ljudi, prihaja do interakcije, iz katere postopoma prihaja do konstalacije. Nova opažanja se stalno dogajajo, zato se formulacije pojma menjajo ali zamenjujejo z novimi« (Russell, 1982: 46). Tako se tradicija nekega pojma, v našem primeru pojma hudiča kot personificirane oblike zla, stalno spreminja, razvija in širi. Na določenih zgodovinskih točkah pa lahko pride tudi do soglasnosti pojma.

Iz zgodovine poznamo številne tradicije pojma hudiča kot oblike personifikacije zla, pri čemer so, kot pravi Russell, formulacije hudiča v različnih kulturah verjetno nastale iz univerzalnih struktur ljudske misli, lahko pa tudi kot proizvod procesov širjenja določenih kultur (1982: 55).

3.1. Vpliv različnih predjudovsko-krščanskih civilizacij na oblikovanje ideje judovsko-krščanskega pojmovanja Hudiča kot personifikacije zla

Personificirana oblika zla, kot jo pozna krščanstvo, ne obstaja od nekdaj. Res pa je, da določene značilnosti tega fenomena najdemo pri bogovih in demonih vseh religij. To kaže na to, da koncept Hudiča ni le fenomen z izvorom, značilnim za krščansko religijo, ampak ga najdemo v različnih oblikah skozi celo zgodovino, ne glede na obdobje in prostor. Judovsko-krščanski »Satan« je torej sinkretizem nekaterih njemu predhodnih oblik v eno bitje, ki je obče razumljeno kot vir zla.

Da bi razumeli pojav Hudiča kot personifikacije zla, je potreben vpogled med božanstva svetovnih religij, ki so mu bila predhodna in so vplivala na njegovo izoblikovanje.

Ambivalentnost božanstev v zgodnjih religijah

Večina božanstev v t.i. primitivnih religijah je moralno dvoumnih. Običajno je med njimi, kar se tiče deleža dobrega in zlega, zelo malo razlik, če sploh so. Vsako božanstvo je zmožno tako dobrega kot zlega, odvisno od trenutnega razpoloženja. Ta moralna ambivalentnost oz. dvojnost pojasnjuje obstoj dobrega in zlega brez zatekanja k nebeškemu razkolu, v katerem vsak posamezen bog prevzame značaj dobrega ali zlega. (http://demons.monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005)

V nadaljnjem razvoju pride pri nekaterih religijah do točke, ko določena božanstva znotraj istega panteona postanejo samo dobra, druga pa samo zla. Na tem mestu je vmesno pojasnilo Murgaret Murry:

»Ideja razdvajanja Moči na dva dela, na enega dobrega in enega zlega, pripada naprednim in sofisticiranim religijam. V bolj primitivnih kultih je eno božanstvo avtor vsega, tako dobrega kot zlega. Močno prelomen je monoteizem zgodnjih religij, kjer ima vsaka manjša skupina ali prebivalci nekega področja svoje

lastno božanstvo, moško ali žensko, katerega moč je bila so-časna z močjo njihovih častilcev. Politeizem se je začel s spojitvijo plemen, vsako s svojim božanstvom. Ko je z mirnim pronikom nov bog izpodrinil starega, so ga imenovali za sina svojega predhodnika. Če pa je bil napad nasilen, je bilo zavojevalsko božanstvo obdano z vsemi dobrimi atributi, medtem ko je premagan bog zavzel nižji položaj in bil degradiran s strani zmagovalca kot prinašalec zla» (http://www.themystica.com/mystica/articles/d/devil_and_the_pathologia.htm, 06.04.2005).

Eno izmed razlag, zakaj pride do razdvajanja ambivalentnega božanstva na dobro in zlo polovico, podaja J.B. Russell, ki meni, da v prvotnem primeru vse stvari hkrati, tako dobre kot slabe, izhajajo iz boga. Ker pa ljudje čutijo, da je bog dober in mu ne želijo pripisati zla, to postavko razširijo na zamisel, da v božanstvu nastajajo sile odpora. Ta odpor se postopoma opredmeti in privede do razcepitve oz. razdvojitve nasprotnih si sil znotraj le-tega. Božansko načelo je tako še vedno izvor zla, le da je od tedaj naprej figurativno razdvojeno na ločeno načelo dobrega in ločeno načelo zla. Pri tem se načelo dobrega običajno poistoveti z vrhovnim bogom (stvarnikom), načelo zla pa postane njegov nasprotnik in sovražnik. Takšni pari se imenujejo dvojniki. Takšno poudarjanje nasprotij se pri nekaterih religijah odraža v predstavi o t.i. nebesni vojni. Pri tem se kot zlo označi tisto skupino bogov, ki so jo mlajši bogovi vrgli s prestola. Ena skupina božanstev ponavadi porazi drugo skupino in jo degradira na raven zlih demonov. (Russell, 1982: 56-57)

Ideja, da zlo ni manifestacija božanskega, ampak izhaja iz popolnoma različnega načela, se pojavi v Perziji s prerokom Zaratustro, ki naj bi živel približno nekje med 17. in 6. stoletjem pr.n.št.. Gre za prve zametke pravega religijskega dualizma, ki je revolucionarnega pomena, kar se tiče razvoja ideje Hudiča. Zaratustra je namreč prvi v zgodovini postavil absolutno načelo zla, utelešeno v eni sami osebi. (Russell, 1982: 77)

3.1.1. Vpliv Mezopotamske civilizacije (Babilon, Sumerija) na oblikovanje ideje Hudiča

V Mezopotamiji nista bili niti narava niti družba sestavni del božanskega kozmosa. Njihova kultura pa je bila izredno bogata z različnimi božanstvi na eni in z demoni na drugi strani. Kako je prišlo do preobrata nekaterih božanstev v demone, je razvidno v babilonskem epu o stvarjenju sveta Enuma elis, ki govori o padcu in o grehu bogov. Gre za različice zgodbe, ki jih srečamo pri mnogih religijah, o boju med starimi in mladimi bogovi. Še posebej slikovita je zgodba o nekdanji boginji neba Ereškigal, ki je postala »kraljica teme«, ko jo je v podzemni svet na silo pregnal Azdaj Kur. V podzemlju si deli prestol z Nergalom, sinom boga Enlila, ki je bil sprva sončno božanstvo. Nergal s silo osvaja podzemni svet in grozi Ereškigal z uničenjem. Le-ta se grožnje reši tako, da se z njim poroči. (Russell, 1982: 69-71) Skratka, gre za prikaz, kako so nekdanji bogovi neba sčasoma postali bogovi mraka v svetu podzemlja.

Predvsem Mezopotamska demonologija je tista, ki je močno vplivala na hebrejske in krščanske ideje o demonih in o Hudiču, saj so stari Hebrejci med obdobjem babilonske sužnosti (586-538 pr.n.št.) v svoje izročilo sprejeli mnogo demonov s tega področja in jih čez čas po svoje preoblikovali. Ti demoni so imeli v glavnem sovražno držo do sveta, pri čemer pa njihova moč ni nikoli dosegla moči bogov. (Russell, 1982: 72) Ker pa so se ljudje počutili ogrožene s strani različnih neotipljivih zlih sil, so posameznim demonom dodelili funkcije personificiranih naravnih sil, kot so ogenj, kuga, suša, bolezni,... Demoni so bili grotesknih oblik in so se pogosto pojavljali kot fantastične prikazni, sestavljene iz skupka delov raznih nevarnih ali smrtonosnih živih bitij, kot so škorpioni, kače, levi, kragulji ali pa kot brezoblična človeška bitja. Da bi se ljudje pred njimi zaščitili, so se proti njim borili z magijo. (http://demons.monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005)

3.1.2. Vpliv starega Egipta na oblikovanje ideje Hudiča

Na oblikovanje krščanske ideje Hudiča je posredno vplivala tudi mitologija starega Egipta. Šlo je za izmeničen proces, saj je hkrati s prodiranjem tujih bogov v Egipt, šel razvoj tudi v obratno smer. Čaščenje egipčanskih bogov se je širilo po drugih deželah in tako je vpliv te religije prodril tudi v krščanstvo. Že v Egiptu zasledimo dualizem med silami dobrega in zla¹², ki napoveduje kasnejše religijske sisteme, in je ključni element Nove zaveze. V tem sklopu pomembno vlogo znotraj egipčanske mitologije igrata brata Set in Oziris¹³, pri čemer prvi predstavlja načelo zla, drugi pa načelo dobrega. V zgodnji dobi Egipta je bil bog Set sprva čaščen kot bog vetra in puščavskih viharjev. Njegovi privrženci so se nanj obračali z namenom, da bi jim podelil moč viharjev. In čeprav je bil vedno temačno in čemerno božanstvo, so ljudje verjeli, da je zaveznik svojega brata Ozirisa, sestre Izide in njihovega očeta, sončnega boga Raa. Toda sčasoma se je pogled na Seta spremenil. Postal je bog zla, ki je v nepretrganem sporu z bogovi svetlobe, posebej s Horom, Ozirisovim sinom. Set je postal poistoveten s svojim

¹² Biblični mit o drevesu življenja in drevesu spoznanja dobrega in zlega ni izviren biblični mit, ampak to idejo najdemo že pri starih Egipčanih, pri čemer ta dva principa znotraj egipčanske mitologije predstavljata otroka boga Atona Šu in Tefnut. Prvi je poistoveten s principom življenja, drugi s principom moralnega reda. To sta principa, ki sta povezana z dvema posebnima drevesoma v rajskem vrtu, z drevesom življenja in z drevesom spoznanja dobrega in zlega. Tako egipčanski zapisi kot Geneza pravijo, da sta ta dva principa delo stvarnika. Le da je v egipčanskem mitu rečeno, da je Atonu naročeno, naj je od svoje hčere, da bo spoznal moralni red (spoznanje le-tega naj bi vodilo k večnemu življenju), v Genezi pa je Adamu to prepovedano. Tudi motiv kače na drevesu, ki je v Bibliji povezan z zgodbo o Adamu in Evi, izhaja iz egipčanske umetnosti. Egipčani so namreč verjeli, da se je sončni bog Ra pri svojem vsakodnevem obhodu Zemlje vsako noč bojeval z demonsko kačo Apofis. Mnoge poslikave prikazujejo prizor, v katerem Ra v obliki velike mačke sedi pod drevesom, medtem ko kača Apofis ovija drevo v rajskem vrtu. Do dobe, ko so Izraelci prebivali v Egiptu, sta se podobi Raa in Atona povezali v združeno božanstvo Aton-Ra. (Greenberg, 2002: 48-50)

¹³ Boj zlih sil pustinje s plodnostjo doline Nila je lepo razviden iz mita o Ozirisu in njegovem božanskem bratu Setu. Po tem mitu je bil Oziris vladar Egipta, ki ga je zahrbtno ubil Set. Njegovo truplo je razkosano na kose in raztreseno po vsej deželi. Boginja Izida, žena in sestra Ozirisa, po dolgem iskanju najde vse kose njegovega telesa in stori, da jo mrtvi soprog oplodi. Rodi mu sina Hora, ki pozneje premaga Seta in obudi očeta k življenju. (Tokarev, 1974: 231) Mit o Ozirisovi smrti in vstajenju lahko primerjamo s smrtjo in vstajenjem Jezusa Kristusa v krščanstvu.

prejšnjim sovražnikom, s kačo Apofis¹⁴. Do takega preobrata je verjetno prišlo po združitvi Egipta, ko je državna religija, ki je častila boga Raa in Ozirisa, postajala nenaklonjena religiji Seta (častili so ga v zgornjem Egiptu). Na slikarijah se Set pogosto pojavlja kot človek z glavo šakala. V bitki s Horusom pa je pogosto prikazan v podobi črnega prašiča ali povodnega konja. Občasno se ga prikazuje tudi kot krokodila, morda kot kombinacijo njega samega in prvotnega demona zla Apofis. Prav tako so ga upodabljali kot človeka z rdečimi lasmi in očmi ali pa ogrnjenelega v rdeče ogrinjalo. Egipčani so namreč verjeli, da je svetlo rdeča barva barva zla. (<http://touregypt.net/godsofegypt/set.htm>)

Na oblikovanje ideje Hudiča (predvsem na njegovo vlogo v peklu) bi lahko vplival tudi ženski demon Amit, ki je igral vlogo v egipčanski sodbi na onstranskem sodišču. Preži poleg sodniške tehtnice v Ozirisovi dvorani in po izrečeni sodbi požre tiste, ki za časa življenja niso bili dobri. Upodobljena je s krokodiljo glavo, trupom divje mačke in zadkom povodnega konja. (Bellinger, 1997: 29)

3.1.3 Vpliv perzijskega dualizma na oblikovanje ideje Hudiča

Principa dobrega in zlega sta si prišla v popolno nasprotje s teologijo perzijskega preroka Zaratustre. Doktrina zaratustrizma se je kasneje spreminjala s strani njegovih naslednikov in jo zato imenujemo tudi mazdaizem, Bah Din, perzianizem in čaščenje ognja. V tej religiji je ključen boj med svetlobo in temo, med dobrim in zlom, pri čemer je mitološki sistem nastal na podlagi perzijskega čaščenju ahur, dobrih božanstev, ki so bile večno v boju z zlimi deavami. (http://demons.monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005) Perzijski sistem je namreč tako kot v Indiji zasnovan na konceptu ahur in deav, le da v Indiji sčasoma starejše bogove (ahure) izpodrinejo mlajši bogovi (deave). Pri tem ahure zvedejo na raven demonov. V Iranu pa je bilo ravno obratno, saj so ahure zmagale nad deavami. K temu je pripomogel tudi Zaratustra, ki se

¹⁴ Apofis je v egipčanski mitologiji orjaška demonska kača, ki prebiva v temi. Je utelešenje temnih moči, ki se postavljajo po robu svetlemu bogu sonca, ki se mora tako vsak dan bojevati z njo. Preden sončna ladja ob sončnem zahodu vpluje v podzemlje, se ji Apofis nevarno približa. S premca ladje jo nato premaga Set. Pri tem spopadu Apofisina kri rdeče obarva nebo. Boj se ponovi tudi vsako jutro, ko sonce vzide iz temnega podzemlja. Pozneje so Egipčani Apofis enačili s Setom. (Bellinger, 1997: 29)

je imel za poklicanega s strani dobrega boga, da se zoperstavi religiji, znotraj katere je odraščal. Ker pa je Zaratustra samo enega izmed ahur (Ahura Mazda) postavil za edinega boga, vrednega čaščenja, so ostale deave po svoji volji postale božji sovražniki. (Russell, 1982: 79-80) Ta religija je dober primer razkola v nebesih.

Pravi religijski dualizem nasproti postavlja obstoj dveh absolutnih kozmičnih principov, ki sta popolnoma neodvisna drug od drugega. Nobeden izmed njiju ne more biti vsemogöčen, saj morata po definiciji nenehno omejevati drug drugega. Potemtakem zlo ne more biti več manifestacija božanskega, ampak ima svoj vir v popolnoma različnem načelu.

Novost zoroastrskega dualizma je, da naredi konec moralno nedoloönim pojmovanjem posameznega božanskega principa v prid kozmiönemu boju med dobrim gospodom (Ahura Mazda ali kasneje Ormazd) in med zlim demonom (Angra Mainju ali kasneje Ahriman). Zoroaster se pri tem postavi na stran Ahure Mazde in pridiga predanost absolutno dobremu ter verjame, da bo ob koncu öasov zlo uniöeno s strani dobrega gospoda. (Ross, 1994)

Gre za obliko poljudnega monoteizma,¹⁵ ki se je spojil z dualizmom, saj je duhovni vodja zla podrejen duhu dobrega. Takšna je tudi postavka kršöanske tradicije. Pri tem ne moremo zagotovo vedeti, ali je bil Zaratustra monoteist, v vsakem primeru pa je bil dualist, saj njegov religijski dualizem vsebuje dve načeli, pri öemer ni pomembno, da sta obe načeli božanski, enako božanski ali v öemerkoli enaki, kakor tudi ni potrebno (öeprav temu običajno je tako), da sta si v nasprotju. Morata pa biti neodvisni drug od drugega in biti različnega porekla. (Russell, 1982: 76-77)

Ideja zoroastrizma jasno izpostavi figuro, ki se jo prepoznava kot popolnoma diaboliöno, öeprav je prerok Zaratustra gospodarja zla, Angra Mainjuja, doživljal kot utelešenje laži. Vendar pa so imeli pristaši njegovega nauka laž za prvino zla. Po Zaratustri je Angra Mainju (duh, ki muöi in uniöuje) gospodar teme in zla, ki mu nasproti stoji načelo Ahura Mazda, bog, gospodar svetlobe in dobrote. Angra Mainju je po svoji svobodni volji izbral zlo, njegov nasprotnik pa po svoji volji dobro. Oba skupaj sta, kljub zoperstavljanju drug drugemu, del božanske narave. Torej gre za poloviöno pot med monizmom in dualizmom, pri öemer se k slednjemu odloöno obrne šele mazdaizem, religijski nauk Zoroastrovih naslednikov. (Russell, 1982: 76-81)

¹⁵ Zaratustra je bil zagovornik monolatrije, saj je bil po njegovem prepriöanju Ahura Mazda edini med vsemi bogovi vreden oboževanja.

V mazdaistični različici zoroastrizma prav tako obstajata dva nasprotna duhova: večni Ormazd, ki uteleša dobroto in svetlobo, in Ahriman, ki uteleša zlo in temo. Med njima pa obstaja praznina, ki ju razdvaja. (Russell, 1982: 81) V mazdaizmu, v nasprotju s prvotnim Zoroastrovim naukom, kjer Ahura Mazda ustvarja tako svetlobo kot temo, vse vidne in nevidne stvari, Ormazd ustvarja samo dobre, Ahriman pa samo zle stvari. Toda Ahrimanu njegov položaj ne zadostuje, zato začne iz zavisti do Ormazda z orožjem teme, s strastjo in neredom napadati njegova dela. Ormazd si želi z njim kljub vsemu skleniti mir, toda le-ta se ne ukloni, dokler ne izve, da je na koncu časov usojeno zmagati dobremu gospodu in ne njemu. To ga tako potre, da se za tri tisoč let potuhne in pogrezne v popolno temo. Po obdobju mirovanja se zopet prikaže in se poskuša v boju zoperstaviti Ormazdu in njegovim stvaritvam. Uničuje življenje, ubija ogenj, rastlinje, prvega bika in ljudi zapeljuje v greh. (Russell, 1982: 84-87) Toda brez uspeha, kajti zlo je na koncu premagano.

Pomembna rešitev znotraj teologije, ki so si jo kasneje prisvojili judaizem, krščanstvo pa tudi islam, je izločitev enega izmed »božanske« dvojice v teku kozmične bitke. Hudič s tem postaja popolnoma tuja sila, ki se ne asimilira, ampak se jo uničuje.

Ahriman je tudi vodja vseh demonov, ogromne vojske uničevalnih sil, ki mu pomagajo v boju s silami svetlobe. Ti demoni igrajo pomembno vlogo v razvoju pojma Hudiča. Pri tem se tako v iranski kot v krščanski teologiji nižji demoni teoretično razlikujejo od t.i. kneza teme, v praksi pa se njihove lastnosti pogosto izenačijo. (Russell, 1982: 88)

Ker so bili nekateri mazdaistični teologi mnenja, da Ahriman ne more imeti svoje telesnosti, saj je materija delo dobrega gospoda, se zlo poslužuje različnih materialnih oblik, odvisno od situacije (Russell, 1982: 88-89). Tudi ta značilnost se prenese v kasnejše judovsko-krščansko izročilo. Usoden zasuk ideje, da je materija delo dobrega boga, pa kasneje spodbudi nastanek verskega gibanja zgodnje krščanske dobe, ki se imenuje gnoza. Kajti telo je za gnostike s čuti obdarjeno truplo, grob, ki ga nosiš s seboj naokrog. Verjamejo, da je snovni svet delo zlih demonov. Edino človekova duša, ki so jo demonske sile priklenile na svet teme, prihaja od Boga, iz sveta svetlobe. Ta nauk prav tako vpliva na krščanstvo. (Heinemann, 1992: 15)

3.1.4. Vpliv klasične Grčije na oblikovanje ideje Hudiča

Religija, legende in mitologija starih Grkov so s svojimi božanstvi, pojmi in simboli vplivali na oblikovanje pojma Hudiča, čeprav niti eno izmed teh bitij ni posebej zlo. Grški bogovi so bili namreč, tako kot že v mnogih religijah prej, ambivalentni. Vsak bog ali boginja ima istočasno dobre in slabe lastnosti. Ta doba je trajala toliko časa, dokler grška književna tradicija ni normirala religije. (Russell, 1982: 98-100)

Izmed grških bogov, na čelu katerih je bil Zevs kot »nebeški oče«, so imela na izoblikovanje Hudiča vpliv predvsem zemeljska božanstva plodnosti, kot so Hermes, Pan in Had. Hermes je božji sel, katerega poveljna naloga je, da mrtve vodi v podzemni svet. Prepoznamo ga po krilcih na nogah, simbolu božjega sla, s katerimi so kasneje, v srednjem veku, radi upodabljali Hudiča. Hermes je imel sina, kosmatega, s kozjo bradico, rogovi in z razcepljenimi parklji, katerega ikonografija je prav tako vplivala na podobo Hudiča. Imenoval se je Pan in je bil, tako kot njegov oče, falično božanstvo. Ker pa je bila telesna strast, ki zamegli razum, tuja tako grškemu racionalizmu kot tudi poznejšemu krščanskemu asketizmu, se je bogove seksualnosti povezovalo s temo in z načelom zla. Tretji omenjeni bog je bog podzemlja, Had, ki v velikem številu primerov velja za vladarja in sodnika podzemlja. Njegova naloga je bila upravljanje mračnega kraljestva mrtvih, hkrati pa je prizadeval smrt ljudem, živalim in rastlinam. Ambivalentnost je pri njem še posebej močno izražena, saj se je imenoval tudi Pluton, bog blagostanja, ki po uničenju in smrti obnavlja življenje. (Russell, 1982: 99-100)

Olimpskim bogovom, Zevsu in njegovim soborcem, ki so deležni spoštovanja in oboževanja, se po robu postavljajo Titani, potomci Zevsovega očeta Kronosa, ki so sovražni do nebesnih bogov in običajno poistoveteni z džini. S tem ko so postavljeni v podzemlje, postajajo vse bolj izenačeni z zlom. Toda to, da so Titani sovražniki olimpskih bogov, še ne pomeni, da so takšni tudi do ljudi, saj se lahko zgodi, kadar so nebesni bogovi sovražni do ljudi, da se ljudje in Titani združijo proti njim. (Russell, 1982: 105-107)

V 6.stoletju pr.n.št. se v Grčiji začnejo pojavljati ideje in običaji, ki so se nagibali k dualizmu in so bili poznani kot orfizem. Orfični dualizem postavlja božansko dušo na eno stran in zlo titanskega telesa (Titani se spremenijo v ljudi), ki je ujelo dušo v svoj

oklep, na drugo. V tej tradiciji je dualizem duha in snovnosti, duše in telesa prvič jasno izražen, pri čemer se telesnost povezuje z zlom. Skozi vso helenistično dobo velja mnenje, ki posredno preko gnoze močno vpliva na krščansko misel, da sta materija in telo stvar zlega duha, duša pa stvar kraljestva dobrega duha. To na koncu pripelje do tega, da Hudič postane gospodar materije, torej snovnega sveta. To je tudi bistvena razlika med perzijskim dualizmom, kjer si nasproti stojita dve nasprotujoči si duhovni sili, in med orfičnim oz. grškim dualizmom, kjer se duhu zoperstavlja materija. (Russell, 1982: 107-110)

V središču orfizma je ambivalenten bog Dioniz, ki simbolizira duha, zoperstavlja očega se telesu. Po drugi strani pa je ta isti bog rogati bog plodnosti. Orgije, ki so sestavni del dionizičnega kulta, pa je mogoče tolmačiti kot potrebo po spojitvi nasprotnih polov. (Russell, 1982: 108)

Drugače pa beseda »demon«, ki je ponekod sinonim za personifikacijo zla in v sebi nosi negativne konotacije, izhaja iz grške besede »daimon«, ki prvotno ni označevala zlega bitja kot takega. Npr. pri Homerju je beseda označevala duhovna bitja, rangirana nižje od bogov, prav tako ambivalentnega značaja. Vendar nevtralno ali dvopomensko pojmovanje tega izraza postopoma preide v označevanje zla. Do tega pride, ko Platonov učenec Ksenokrat (396-314 pr.n.št.) začne ločevati dobre duhove od hudobnih demonov in vse zlo in uničenje, prej značilno za bogove, zvrne na demone. Sledijo mu stoiki in Plutarh, dokler pred koncem helenističnega obdobja izraz daimon ne dobi izključno pomena zla. (Russell, 1982: 110)

V obdobju helenizma je zaradi stika Grkov z Vzhodom prišlo do prodora vzhodnih religij na Zahod, katere so se spojile s kultom in z miti grških bogov. Grčija pa je imela velik vpliv na Rim. S sinkretističnim povezovanjem različnih religij znotraj rimskega cesarstva pride do pomembne izenačitve bogov Plutona-Hada s perzijskim Ahrimanom, kar še bolj utrdi vezo načela zla s podzemljem in tako prispeva k izoblikovanju predstave o Hudiču. (Russell, 1982: 116,118)

4. PERSONIFIKACIJA ZLA

V Bibliji se pogosto uporablja personifikacijo oziroma poosebitev. Strokovnjaki so ta fenomen poimenovali antropomorfizem. Pomenil naj bi počlovečenje, tj. prenašanje človeških lastnosti ali odnosov na druga bitja, stvari, abstraktne ideje ali pojave, znotraj verskih predstav pa upodabljanje božanstev v človeški podobi in s človeškimi lastnostmi. Antropomorfizem je natančneje pojasnil Vuko Pavićević v knjigi Sociologija religije:

»Antropomorfizem se lahko nanaša na fizično ali na duhovno plat človeka. Oziroma, bogove se zamišlja tudi kot bitja s fizičnimi lastnostmi človeka in kot bitja z izključno duhovnimi lastnostmi, ki pa so bolj razvite kot pri človeku. Fizični antropomorfizem srečujemo pri številnih narodnih religijah. Kasneje razvite univerzalne religije pa so odpravljale tako obliko antropomorfizma in so boga predstavljale kot čistega duha in kot zaščitnika morale, s čimer so izražale božansko svetost in vzvišenost, ki bi bila okrnjena s fizičnim in materialnim momentom, posvetnim in nečistim. Seveda mnoge religije so, da bi ostale bliže ljudem, zadržale pomembne ostanke materialnega, čutnega predstavljanja božanstva (ikone, kipi)« (Pavićević, 1988: 183).

Posebej na Zahodu je vedno obstajalo nagnjenje k povezavi spoznanja svetega in zla z njunima personifikacijama, torej govorjenje o abstraktnih idejah, kot da bi šlo za osebo. Po Anshenovi sta namreč samo sveto in zlo resnični substanci, dobro in slabo pa le njuni izpeljavi, pri čemer sveto identificira z domeno Boga, zlo pa z domeno Hudiča, ki se pogosto pojavlja v različnih oblikah in z različnimi imeni. Res pa je, da danes Boga vse pogosteje razpoznavamo bolj kot abstraktno personifikacijo Dobrega. (Anshen, 1985: 158-160)

Lahko se vprašamo, kakšni psihološki oziroma socialni razlogi so pripravili človeka do tega, da si je naredil življenje neznosno s povišanjem dveh preprostih moralnih ali psiholoških fenomenov na stopnjo strašljivih nadčloveških moči? Kakšna je bila spodbuda za personifikacijo svetega in kaj za personifikacijo zla? Na ta vprašanja, zakaj je sploh prišlo do ideje personifikacije »Dobrega« in »Zlega«, obstaja mnogo ugibanj in različnih interpretacij. (Anshen, 1985: 160) Eden izmed odgovorov je ta, da sta Bog in Hudič produkt človeku nerazumljive narave oz. da sta nastala kot vpliv naravnih

pojavnost na človekove možgane. Kajti v naravi obstajajo nasprotni sili, nekatere dobre, druge zle. Ker pa ljudje v osnovi ne morejo verjeti, da dobro in zlo izhajata iz enega in istega vira, za personifikacijo svetega oz. dobrega postavljajo idejo boga, za personifikacijo zla pa idejo hudiča. Z zornega kota religije je potrebno imeti krivca, ki je odgovoren za zlo na svetu, za krutosti in kriminal. Hudič je bil tako v Stari zavezi Jahvejev grešni kozel (www.infidels.org/library/historical/robert-ingersoll/devil.htm, 07.02.2005), v Novi zavezi, v kontekstu odrešenja, pa nujnost, katero skuša premagati Kristus kot odrešenik sveta. Zanimivo rešitev tega vprašanja podaja Anshenova, ki pravi, da je zlo bolj strašno, kadar je mišljeno ali izkušeno kot neosebna moč, kot pa kadar je predstavljeno pod figuro Hudiča. Neosebno, nepredmetno zlo, nevidno in nedoločeno, ki preži povsod in katerega grožnja se pojavlja iz teme, iz življenj ljudi dela pekel. Ko pa je zlo enkrat utelešeno v Hudiču, je soočenje z njim odprto, srečanje z njim pa dobi razumljiv in človeški značaj, ki ga drugače ni. Oz. če uporabimo psihološki jezik, personifikacija zla izhaja iz intuitivskega oz. neposrednega notranjega spoznavnega dejanja samoobrambe, da bi se izognili neznosnemu trčenju z anonimnim zlom. (Anshen, 1985: 160-161) Pomembna pa je tudi moč »identifikacije« oz. dejstvo, da je na personificirano zlo, po primitivnem pojmovanju, na določen način mogoče vplivati in ga eventualno obvladati.

Del odgovora na vprašanje, zakaj človek personificira, v tem primeru »dobro«, je najti tudi pri Feuerbachu, kateri je obrnil biblijsko formulo, ki se glasi »Bog je ustvaril človeka po svoji podobi«, in jo nadomestil s sledečo: »In človek je ustvaril Boga po svoji podobi« (Feuerbach v Flere in Kerševan, 1995: 17). Po njegovem je Bog samo projekcija človekovega razuma, ljubezni in moralitete oz. Bog vse to uteleša (Feuerbach v Flere in Kerševan, 1995: 17). Ali kot je zapisal v svoji knjigi Bistvo krščanstva:

»Videti Boga je najvišja želja, najvišja zmaga srca, Kristus je ta izpolnjena želja, ta zmaga. Bog, ki je zgolj mišljen, ki je zgolj miselno bitje, tj. Bog kot Bog je vedno oddaljeno bitje, odnos do njega pa abstrakten, podobno kot je odnos prijateljstva, v katerem smo s prostorsko oddaljenim, osebno nam neznanim človekom. Pa vendar njegovo delo, dokaz ljubezni, ki nam ga je dal in nam opredmetil njegovo bitje, ostaja neizpolnjena vrzel, ki vznemirja srce; hrepenimo po tem, da bi ga videli. Dokler nam ni neko bitje znano iz oči v oči, smo še vedno v dvomih, ali sploh je in ali je takšen, kakršnega si predstavljamo; šele v vidnosti je poslednje zaupanje, popolna tolažba« (Feuerbach, 1982: 214).

Tako kot psihološka motivacija, ki je vodila k personifikaciji svetega (in s tem dobrega), ima tudi motivacija, ki je vodila k personifikaciji zla, svoj izvor v nasprotnih psiholoških okoliščinah. Kajti medtem ko sveto potrebuje personifikacijo, da bi našlo izpolnitev in samouresničitev v Bogu, zlo uporabi personifikacijo, z namenom da postane manj kruto in manj grozno. Saj ko v celoti spoznamo, kaj je zlo oziroma kaj pomeni, je neizogibno, da ne bi bilo personificirano. Pri tem je pomembno tudi to, da se kot tako ne pojavlja v eni sami materialni obliki. Hudič je namreč znan po tem, da je raznovrstnost njegovih preoblek zelo pestra in raznolika, odvisna od priložnosti. Ne samo da prevzema živalske in mnoge druge oblike, ampak se lahko pojavi tudi v človeški obliki. Umetnost preobleke pri tem uporablja v namen zapeljevanja in ustrahovanja. Pri tem pa nikoli ne moremo zares vedeti, katera njegova podoba je prava in ali ta sploh zares obstaja. (Anshen, 1985: 161-162) Vzrok takšne raznoličnosti Hudiča se skriva v sami naravi zla, ki je v svoji pojavnosti pošastno, mnogoobrazno, skrivnostno in dostikrat neprepoznavno (Mesiček, 1989: 53).

4.1. Demonska mimikrija

Teološka razglabljanja o zlu, njegovih personificiranih oblikah, vključujejo tudi take opredelitve, v katerih bi lahko prepoznali nekakšno demonsko mimikrijo. Pri tem gre za teološko interpretacijo zmogljivosti in presenetljivosti zla oziroma njegovega »skrivanja« za dobrim. Hudičevo posnemanje oziroma »skrivanje« za drugimi oblikami, kjer obstaja razlika med pojavnim in resničnim svetom, tako lahko imenujemo mimikrija.

Hudič si namreč, to je razvidno v Bibliji in posebej v krščanski ljudski tradiciji, lahko nadene različne videze oziroma preobleke. Velja za posnemovalca med posnemovalci. Posnemati pa pomeni biti ali se vesti kot, se pojavljati kot, slediti določenemu vzorcu ali primeru. Hudič pa ne samo da prevzema različne živalske oblike, kot so npr. kača, kozel, prašič in druge, ampak se lahko pojavlja tudi v antropomorfni, tj. človeških oblikah. Npr. kot človek nenavadne lepote, kot ženska, kot menih,... Kajti če bi se Hudič pojavljal v svoji resnični obliki in veličini, bi k sebi pritegnil zelo malo potencialnih žrtev, saj bi se le-te v strahu in gnusu obračale proč od njega. Tako pa s

pomočjo posnemanja drugih oblik, predvsem na videz neškodljivih, celo dobrih, uspešno speljuje ljudi na napačno pot.

5. PERSONIFIKACIJA ZLA V BIBLIJI

5.1. Biblija

Biblija že tisočletja velja za eno pomembnejših literarnih del, saj je pripomogla predvsem k osnovanju Zahodne kulture. Kajti mnogi biblijski pojmi, izrazi in podobe so močno vplivali na način mišljenja in izražanja naših prednikov in nas samih. Tako je naš besednjak še danes poln biblijskih podob in primer.

Beseda biblija je grškega izvora in pomeni knjige. Gre za zbirko knjig, ki so bile napisane v različnih časovnih obdobjih in s strani različnih piscev. Knjige, ki sestavljajo Biblijo, so namreč nastajale v razponu več tisočih let, pri čemer gre pogosto za večstoletno časovno razdaljo med domnevnim dogodkom in zapisom. Ker pa naj bi bili, kot pravi Cerkev, pisci besedil navdahnjeni od Boga, se Biblija imenuje tudi Sveto pismo. Združuje dve povezani celoti, ki se med seboj močno razlikujeta. Prvi del se imenuje Stara zaveza, drugi del pa Nova zaveza. Pri tem je Stara zaveza osnovna knjiga judaizma, Nova zaveza pa najsvetejša knjiga kristjanov. Nova zaveza tako ni del judovske oziroma hebrejske Biblije. (Janković: 2000: 9-10)

Starozavezne knjige se razlikujejo po namenu in smislu, povezuje pa jih pripoved o resničnih dogodkih iz zgodovine ljudstva semitskega porekla, ki so se imeli za izvoljeno božje ljudstvo. To ljudstvo se imenuje Izrael, Hebrejci ali Judje, ki so v nenehnem dialogu z vrhovnim bitjem, z Bogom. Nekatere knjige govorijo o stvareh, ki so se že zgodile, nekatere pa o stvareh, ki se še bodo. Slednje se imenujejo preroške, izmed katerih so nekatere nastale z namenom svetovati in poučevati. Temu primerno se imenujejo knjige modrosti. Starozavezne knjige vsebujejo tudi psalme in hvalnice, s katerimi so takratni Judje slavili svojega boga Jahveja, pa tudi razna druga besedila, ki so zelo blizu literarnim zvrstem, kot so pripovedke, drame, romani in lirske pesmi. (Janković: 2000: 9-10)

Judovska Biblija sestoji iz štiriindvajsetih delov ali knjig, pri čemer sta katoliška in pravoslavna cerkev v starozavezni kanon dodali še sedem knjig, ki jih judovska Biblija in protestanti ne priznavajo. Vsebinsko pa je judovska Biblija in s tem krščanska Stara

zaveza sestavljena iz nauka oz. postave, iz prerokov in iz hagiografov oz. pisem. (Smrke, 2000: 200)

Nova zaveza pa sestoji iz sedemindvajsetih delov ali knjig, ki jih tvorijo: štiri evangeliji (Markov, Matejev, Lukov in Janezov), apostolska dela, enaindvajset apostolskih pisem in Janezovo razodetje. Pri tem Novi testament povezujejo predvsem dogodki, v središču katerih je bilo prepričanje skupine Judov, da je pričakovani mesija oz. odrešenik prišel med ljudi. Kot mesijo so prepoznali Jezusa. Še posebej evangeliji, beseda pomeni dobro oz. veselo novico, opisujejo pripetljaje, povezane z osebo, imenovano Jezus. Služili naj bi kot dokaz, da je le-ta zares mesija, ki bo odrešil človeški rod ter s katerim bo nastopilo »božje kraljestvo na Zemlji«. Prvi trije evangeliji se zaradi podobne zgradbe imenujejo sinoptični oz. vzporedni, Janezov evangelij pa se od njih precej razlikuje. Nanj so po vsej verjetnosti vplivali gnostični nauki in grška filozofija. Drugače pa so evangeliji nastali med leti sedemdeset in sto našega štetja. Apostolska dela pripovedujejo, da Jezus po vnebohodu še naprej deluje skozi svetega Duha in skozi svoje učence – apostole. Apostolska pisma vsebujejo razprave o doktrini. Torej o tem, kako naj deluje Cerkev in kaj je v etičnem smislu kristjanom dovoljeno in kaj ne. Janezovo razodetje pa spada med apokaliptično literaturo. Vsebuje vizijo Kristusove vrnitve na Zemljo in kaznovanje grešnikov s poslednjo sodbo. V skladu s tem tudi napoveduje, kaj se bo zgodilo po končni bitki med kraljestvom dobrega (katerega zastopnik je Jezus, ki se bori v imenu Boga) in kraljestvom zlega (zastopnik je Hudič). (Smrke, 2000: 200-203)

Pomembno je vedeti, da je krščanstvo vzniknilo med Judi in v določenem smislu izhaja iz judaizma. Kajti v Stari zavezi je zaslediti mesijanske ideje oziroma ideje o prihodu mesije, odrešenika (v Starem testamentu je mnogo mest, ki bolj ali manj jasno napovedujejo odrešenikov prihod), ki bo odrešil vse ljudi in jih spravil z Bogom. To je razlog, zakaj kristjani vidijo povezavo med Staro in Novo zavezo.

5.2. Personifikacija zla v Stari zavezi Biblije

5.2.1. Ambivalentnost Jahveja (bog Jahve kot personifikacija dobrega in zla)

V hebrejski religiji, v kateri so posebej razvidni vplivi Kanaana, Babilona, Irana in helenizma, je bog Jahve ustvaril vse, tako dobro kot zlo. Ali kot piše prerok Izaija:

»Delam svetlobo in ustvarjam temo, narejam mir in ustvarjam gorje, jaz Gospod, delam vse to« (Iz 45, 7). Glede na tak značaj Jahveja ima Hudič v hebrejski misli mnogo manjši pomen kot kasneje v krščanstvu.

Hebrejski Hudič, Satan, je po enem izmed tolmačenj svojega porekla, utelešenje mračne strani Boga. Pojem Hudiča je namreč nastal iz prizadevanja, da bi čim boljše opisali boga Jahveja. Ta pa je, kot bog monizma¹⁶, kar pomeni, da vse izhaja iz njega oziroma iz enega samega načela, sprva v sebi nosil nasprotja. Bil je ambivalentno božanstvo, tako dobro kot zlo, tako da mu ni mogoče pripisati specifičnega moralnega značaja. Še posebej v zgodnji tradiciji Stare zaveze je veljal za krutega boga. Uničil je vsakogar, ki se je postavil na pot njegovemu izbranemu ljudstvu Izraelu, pa tudi vsakega Izraelca, ki se ni pokoraval njegovi volji in zapovedim, ki so veljale znotraj rodovne skupnosti. (Russell, 1982: 135-139) Bil je vsemogočen patriarh, ki se je dobro zavedal svoje moči in jo uporabljal samovoljno. Zaradi svoje muhavosti je bil včasih tudi nepravilen in je deloval proti lastnim principom. Zato se boga Jahveja, še posebej v zgodnjem obdobju judaizma, ne more enačiti z idejo dobrega. Bog je zadosti oddaljen od absolutno dobrega, da se ne sklada z idejo neodvisne negativne sile, kar botruje temu, da Hudič v

¹⁶ Iz različnih odlomkov znotraj Biblije gre razbrati, da je bil hebrejskemu monoteizmu (enoboštvo) predhoden politeizem (mnogoboštvo), ki se je sčasoma osredotočil na čaščenje Jahveja kot najpomembnejšega med božanstvi, s katerimi si je delil prostor znotraj panteona. Tako bog Jahve, kot pravi Max Weber, sprva ni bil pojmovan kot edini, univerzalni bog, ampak le kot eden izmed božanstev v panteonu, ki je združeval bogove različnih karakteristik in specializacij. Vsak bog je bil povezan z določeno aktivnostjo ali sposobnostjo. Jahve je bil npr. bog vojne. Kot rezultat konkretnih zgodovinskih izidov dogodkov in ob pomoči pridiganja preroških zagovornikov njegovega kulta in etike pa je sčasoma postal prvi med ostalimi bogovi oz. edini, vreden čaščenja (monolatrija). Od monolatrije do monoteizma pa ni več tako daleč. Razlog za vzvišenost in nato premoč enega boga nad drugimi znotraj panteona verjetno delno leži v objektih narave, ki so pomembni za ekonomijo, kot so npr. sezonske spremembe ali pa v organskih procesih, da bogovi in demoni posedujejo ali/in vplivajo, prikličejo ali preprečujejo pojave, kot so bolezen, smrt, rojstvo, ogenj, nevihta, suša,... Vidne ekonomske pomembnosti določenega dogodka lahko omogočijo določenemu bogu, da doseže primat. K temu pa veliko prispevajo tudi politične okoliščine. Npr. kjer je neka skupnost razširila svoj teritorij političnih vezi skozi pogodbo, je bil običajen rezultat, da so se različni lokalni bogovi na novo spojenih skupnosti kmalu povezali v religijsko celoto. Do najvišjih bogov pa so ponavadi napredovala božanstva najpomembnejših političnih religijskih centrov. K temu so veliko prispevali vladarji in duhovniki teh centrov, predvsem z vdanostjo in uslužnostjo določenemu bogu, ki se ga za kaj prosi. Počasi se ga nato začne obravnavati kot funkcionalno univerzalnega, saj se vse funkcije postopoma pripiše njemu, tudi tiste, ki so bile pred tem dodeljene drugim božanstvom. (http://www.ne.jp/asahi/abukuma/weber/society/socio_relig_frame.htm, 14.09.2005)

judaizmu nikoli ne prestopi meje vloge zvestega služabnika Vsemogočnega. Zato v Stari zavezi ni sledi o Hudiču kot avtonomni moči in pravem nasprotniku Boga. Do popolne formacije diabolične moči namreč pride šele v Novi zavezi z zoperstavljanjem Hudiča Kristusu kot absolutnemu dobremu. (Anshen, 1985: 103-107)

V kasnejšem obdobju Stare zaveze so Hebrejci dobro in zlo začeli pojmovati drugače in se obrnili k bolj človeški etiki družbene odgovornosti. S tem se je spremenil tudi značaj Jahveja. Zla niso več pripisovali božji volji, ampak so ga nekaj časa pojmovali kot posledico človekovega greha. (Russell, 1982: 141) Do razvoja ločenega načela zla, ki nasprotuje edinemu bogu, pride šele približno dvesto let pred našim štetjem. To je obdobje postopnega odvrčanja od vere v protislovnega boga (Godwin, 1992: 79), ko se Jahveju odvzame zlo obličje in se ga pripiše nasprotni duhovni sili – Hudiču. S tem pride do razcepa v božanski naravi (čeprav v Stari zavezi ta razcep ni popoln), kar pomeni, da se Jahve razcepi na dva dela. Njegov dobri vidik postane »Gospod«, slabi vidik pa »Hudič«. Jahve tako postane dobri bog, zlo pa tuje njegovi naravi. Od sedaj naprej se morajo Hebrejci za pojasnilo obstoja zla obračati k dualizmu – saj je izvor zla od tedaj naprej Hudič, ki pa zaradi stroge monoteistične religije ni mogel postati bog. (Russell, 1982: 142) To načelo zla je sedaj v celoti nasprotno dobri naravi »Gospoda«. Glede na proces pa obstajata dve liniji, po katerih se razdvaja božja narava. Prvo predstavlja bene ha-Elohim, drugo pa mal'ak Jahweh.

5.2.2. Bene ha-Elohim in mal'ak Jahweh

Prvotno naj bi bil Jahve obkrožen s panteonom bogov, ki so se imenovali bene ha-Elohim oziroma »Gospodovi sinovi«. Ker pa se ta ideja, ostanek predhodne politeistične religije, ni skladala z monoteizmom kasnejše hebrejske religije, ki je vedno bolj silil v ospredje, so bene ha-Elohim postali zle figure, ki kažejo na razdvajanje dobrega in zlega vidika božje narave. Zlasti v apokaliptičnem obdobju se bene ha-Elohim spremenijo v zle, padle angele. (Russell, 1982: 143-144)

Ti angeli so odpadniki in imajo svojega voditelja in pobudnika v grehu – Hudiča, ki ima mnogo imen, ki jih menja: npr. Azazel, Belijal, Mastema, Sataniel, Samael, Samijaza, Satan. Toda ne glede na raznolikost imen obstaja samo en Hudič. Pomembno je vedeti, da ta imena sprva v sebi ne nosijo obeležja zla in se temu približajo šele v apokaliptični

književnosti.¹⁷ Res pa je, da sčasoma začne prevladovati ime Satan. Vendar pri tem ne gre za zmago enega bitja nad drugim, temveč bolj za prevlado enega imena nad drugimi. Ime Satan postane tudi bolj povezano z načelom zla od ostalih Hudičevih imen. (Russell, 1982: 144) Drugače pa je beseda »Satan« znotraj Biblije neprevedena beseda hebrejskega izvora, ki je prvotno pomenila »nasprotnika«, »tekmeca« oz. »tožnika« (http://www.bible.org/page.asp?page_id=389, 14.02.2005).

Satan je eden izmed bene ha-Elohim in s tem eden izmed vidikov Boga. Je božji služabnik, roka in orodje Boga. O propadu oziroma padcu Satana in njegovih angelov, ki grešijo bodisi iz pohote bodisi iz napuha, obstaja več verzij. Vendar pa konkretnih opisov njihovega padca v kanoničnih delih Stare zaveze ni moč najti. Nahajajo se predvsem v nekanoničnih delih, kot sta npr. Henohova knjiga¹⁸ in knjiga Jubileja, ki so ju kasneje, ko so sestavljali Novo zavezo, pisce le-te vsrkali v svoja pisanja. Kot pravi Malcolm Godwin v svoji knjigi Angeli, prav tako nikjer v Stari zavezi ni nakazano, da bi bil Satan hudoben, torej da bi posebljal zlo. Beremo lahko samo o Satanu kot nasprotniku ali tekmecu, vendar pa se te oznake nanašajo bolj na njegova opravila, ki pa niso naperjena proti Bogu. V tem času je tudi precej nejasno, kaj je v očeh Boga pri bene ha-Elohim dobro in kaj zlo. (1992: 11)

Kot opis padca nekaterih članov nebeškega zbora pa so določeni apokaliptični pisce razumeli odlomka iz knjig prerokov Ezekijela in Izaije. Glede na interpretacije Ezekijela naj bi se zlo pojavilo, ko se je najpopolnejši izmed angelov kerubov uprl Bogu in božjemu redu. V tem odlomku iz knjige preroka Ezekijela zasledimo naslednji metaforičen opis:

¹⁷ Apokaliptična faza pisanja se je začela okoli leta 200 pr.n.št. in se zaključila približno leta 100 n.št. (Godwin, 1992: 8).

¹⁸ Po Henohovi knjigi, ki predstavlja enega izmed najzgodnejših apokaliptičnih opisov propada bene ha-Elohim, odpadli angeli odidejo z neba po lastni svobodni volji. Na Zemlji se nato poročajo s človekovimi hčerami. Do ljudi so dobri. Uvajajo jih v skrivnosti magije, jih učijo obdelovati zemljo ter jih spodbujajo k nenasilju. Toda ljudi zalagajo z znanjem proti božji volji, saj Bogu učenost ljudi predstavlja temeljni greh. Otroci, ki se rodijo iz zvez med angeli in človekovimi hčerami so gromozanske in nepokorne pošasti, ki pustošijo po svetu in delujejo proti ljudem. Bog nato zaradi grešnih džinov, ki so jih zaplodili padli angeli, vso krivdo zvali na slednje. Ukrepa tako, da na Zemljo pošlje štiri Nadangele, ki pobijejo džine, lotijo pa se tudi padlih angelov. Rafael Azazela (vodjo padlih angelov) vrže v puščavo, v temo, ostale odpadnike pa spusti v globoke doline, da bi v njih trpeli za svoje grehe vse do sodnega dne. (Russell, 1982: 145-146) Podoben opis najdemo tudi v knjigi Jubileja.

»Sin človekov, zapoj žalostinko
o tirskem kralju
in mu reci: Tako govori
Gospod Bog:
Ti si bil pečat popolnosti,
poln modrosti
in dovršene lepote.
Bil si v Edenu, Božjem vrtu.
Sami žlahtni kamni so bili tvoja zaščita:
karneol, topaz in jaspis,
hrizolit, beril in oniks,
safir, rubin in smaragd;
tvoji bobni in vdolbine
so bili izdelani iz zlata,
na dan, ko si bil ustvarjen,
so bili pripravljani.
Bil si maziljeni kerub, za varuha sem te postavil,
bil si na sveti Božji gori,
se sprehajal sredi ognjenih kamnov.
Popoln si bil v svojem ravnanju
od dneva, ko si bil ustvarjen,
dokler se ni našla na tebi krivica.
Zaradi svojega obilnega trgovanja
si postal poln nasilja in si grešil.
Oskrunjenega te pahnem z Božje gore
in kerub varuh te izžene
izmed ognjenih kamnov.
Tvoje srce se je prevzelo spričo tvoje lepote,
zaradi svojega sijaja si spridil svojo modrost.
Vrgel sem te na tla
in te postavil pred kralje,
da pasejo oči po tebi.
Z obilico svojih krivd,

*s krivičnostjo pri svojem trgovanju
si oskrunil svoja svetišča.
Zato ukrešem ogenj iz tvoje srede,
da te požre.
Sprememim te v pepel na zemlji
vpričo vseh, ki te gledajo.
Vsi, ki so te poznali med narodi,
se zgrozijo nad teboj.
Grozota si postal
in izginil za vselej!» (Ezekijel 28, 12-19).*

Nakar prerok Izaija piše o padcu zvezde danice:

*»Kako si padel z neba,
danica, sin zore,
zgrmel na zemljo,
zmagovalec narodov.
Ti pa si rekel v svojem srcu:
»Povzpel se bom v nebo,
nad Božje zvezde
bom povzdignil svoj prestol.
Na gori zborovanja bom sedel,
na slemenih Cafóna.
Povzpel se bom nad višino oblakov,
meril se bom z Najvišjim« (Izaija 14, 12-14).*

»Zvezda danica« pri tem izhaja iz hebrejske besede Helel ben-šahar, kar pomeni »bleščeči sin zore«, ki se ga je skozi metaforo jutranje zvezde povezovalo z babilonskim ali asirskim kraljem. Zvezdo, ki pada, so v apokaliptičnem času izenačili s Satanom in daje Hudiču novo ime – Lucifer. (Russell, 1982: 148-149) Hebrejsko pa Lucifer ne pomeni samo »bleščati se«, ampak tudi »bahati« ali »hvaliti se«. To pa usmeri našo pozornost na njegovo stanje pred padcem in na naravo vzroka njegovega padca – na napuh. In ravno zaradi napuha in želje, da bi postal kot Bog, naj bi Lucifer postal glavni božji nasprotnik oz. tekmeč – hebrejsko Satan. Kljub temu da je bil

ustvarjen kot popoln s strani Boga, sta bila domišljavost in napuh tista, ki sta vodila k aroganci, grehu in padcu. Po tem dogodku ni nikoli več imenovan s prestižnimi nazivi. Od takrat naprej njegovo ime odseva njegov padli položaj, napuh do Boga in sovraštvo do človeka. Imenuje se: lažnivec, nasprotnik, tožnik, zlobni,... (http://www.bible.org/page.asp?page_id=389, 14.02.2005)

Toda čeprav mnogi zgodnji cerkveni očetje in kasnejši katoliški komentatorji pri Ezekijelu (28, 12-19) in pri Izaiji (14, 12-20) vidijo globlji pomen, padec Hudiča, nekateri kljub temu menijo, da nobeden od obeh zbirov verzov ne govori o Satanu ali o njegovem padcu (<http://www.sundayschoolcourses.com/helldevil/helldevilweb.htm>, 21.02.2005). Npr. obstaja mnogo dilem o tem, ali je imel Ezekijel (18, 11-19) v mislih Satana ali ne. Seveda je jasno, da besedilo govori o tirkem vladarju, ne ve pa se zagotovo, ali ti verzi sežejo tudi čez človeka. Vprašanje Ezekijela je, ali je imel pri svojih prerokbah v mislih samo zgodovinskega voditelja ali morda tudi mogočnejše bitje, Satana? Kajti tisti, ki v teh odlomkih vidijo Satana, trdijo, da jezik, v katerem so zapisani, vsebuje preveč superlativov in figur, da bi lahko veljali samo za Zemeljskega kralja, ne glede na njegovo veličino. Zaključujejo s tem, da je bil zgodovinski kralj Tire Satanovo orodje. Kajti če Izaija in Ezekijel v svojih odlomkih ne gresta preko človeškega kralja Babilona in Tire, da bi opisala Hudiča, potem Biblija ne nudi nobene razlage, zakaj je Satan postal to, kar je. Če pa se biblični opis Luciferjevega greha, v njegovi obsodbi pri Izaiji (14, 12-15) in pri Ezekijelu (28, 18), res nanaša na Satana, smo deležni ne samo razkritja Satanovega greha in padca, ampak tudi razkritja problema greha nasploh. In če je bilo temu tako, potem je moral biti Satanov greh že od začetka vključen v božji načrt, saj ga Vsemogočni ni preprečil. Nikoli pa tudi ni prevzel odgovornosti zanj, saj je Bog ustvaril Satana in ostale anjele svobodne in potemtakem zlo izvira iz njihove svobodne odločitve. Bog je dovolil, da Satan greši in ga je uporabil kot katalizator njegove lastne slave in sijaja. Skozi Satanov greh je narava Boga postala bolj jasna v mnogih zadevah. Božja svetost, pravičnost, dobrot, ljubezen in slava so tako postale bolj razvidne. (http://www.bible.org/page.asp?page_id=389, 14.02.2005)

Druga linija, po kateri je razdvojena božja narava, se imenuje mal'ak Jahve. Mal'ak je temna podoba Boga in njegov glasnik. Predstavlja božjo stran, ki se je obračala k človeštvu. Opomniti velja, da so v Septuaginti, grškem prevodu Biblije, izraz mal'ak prevedli kot »angelos« ali »sel« oz. »glasnik«. Ta poslanec se je kot »senčna« stran Boga zmoget povezovati z ljudmi. Pojavljal se je kot božja beseda, glas ali dotik in

nazadnje tudi kot ločeno bitje z lastno svobodno voljo. (Godwin, 1992: 81) Kot npr. lahko zasledimo v 2. Mojzesovi knjigi, kjer grde posle opravlja mal'ak uničevalec: »Gospod pojde mimo, da udari Egipt. Ko bo videl kri na naddurju in na podbojih, pojde Gospod mimo vrat in ne bo pustil, da bi Pokončevalec vstopal v vaše hiše in pobijal« (Eksodus 12, 23). Kot drugi primer se Jahve poistoveti z uničevalcem, ki je mal'ak tudi v 2. Samuelovi knjigi: »Tako je Gospod poslal kugo nad Izraela od jutra do določenega časa. In umrlo jih je izmed ljudstva od Dana do Beeršébe sedemdeset tisoč mož. Ko je angel iztegnil roko nad Jeruzalem, da bi ga pokončal, je bilo Gospodu žal zaradi hudega, zato je rekel angelu, ki je pokončaval ljudstvo: »Dosti je, umakni zdaj svojo roko!« Gospodov angel je bil tedaj pri mlatišču Jebusejca Arávna« (24, 15).

Takšna stopnja razdvojene božje narave je trajala, dokler ni v času, ko so zbirali gradivo za Novo zavezo, senca prišla skozi vmesno stopnjo nepristranskega nasprotnika Boga (ha-satana) do faze zlega nasprotnika dobrega boga – Satana. S tem je ločitev dobre strani od slabe dokončna in padec Satana popoln. (Godwin, 1992: 83) Mal'ak tako postane zlobni angel, nasprotnik, lažnivec, uničevalec, kar štejemo za bistveni preobrat v zgodovini izoblikovanja Hudiča kot personifikacije zla.

Težnja, da se pojma bene ha-Elohim in mal'ak postopoma izenačujeta z zlom, je vidna v Knjigi o Jobu, kjer ta proces še ni dokončen, saj v tem delu Jahve in Satan še delujeta družno. Satan je tukaj senca, mračna stran Boga. Je razdiralna sila, ki se je poslužuje Bog. Satan nastopa kot eden izmed bene ha-Elohim, pojavlja se namreč pred Gospodom skupaj z božjimi sinovi. Toda Satan hkrati opravlja tudi delo, ki ga ostali božji sinovi ne, saj odide od Boga in obide svet kot njegov glasnik. V tej funkciji pa je prej mal'ak Jahve kot pa eden izmed bene ha-Elohim. (Russell, 1982: 150-151)

5.2.2.1. Satan v Knjigi o Jobu – proces izenačevanja Hudiča z zlom

Jobova knjiga je pripoved o pobožnem in pravičnem možu, ki mu je šlo v življenju zelo dobro. Dokler Satan, ki je veliko hodil po Zemlji, ni prišel na idejo, da je Job pobožen samo zaradi tega, ker mu gre v življenju lepo. O tem se hoče prepričati tudi Bog in Satanu v ta namen dovoli preveriti neomajnost Jobove vere. Znotraj Knjige o Jobu najdemo naslednje odlomke, v katerih se omenja Satana:

Satan pred Bogom:

»Napočil je dan, ko so prišli božji sinovi in se postavili pred Gospoda. Med njimi je prišel tudi satan. Gospod je rekel satanu: »Od kod prihajaš?« Satan je odgovoril Gospodu in rekel: »Potikal sem se po zemlji in se sprehajal po njej.« Gospod je rekel satanu: »Si kaj mislil v svojem srcu na mojega služabnika Joba? Ni mu enakega na zemlji, mož je pošten in pravičen, boji se Boga in se varuje hudega.« Satan pa je odgovoril Gospodu in rekel: »Mar se Job zastonj boji Boga? Mar ne varuješ ti njega, njegove hiše in vsega, kar je njegovega naokrog? Blagoslavljaš delo njegovih rok in njegova posest se širi v deželi. Samo iztegni svojo roko in se dotakni vsega, kar ima, resnično, v obraz te bo preklinjal!« In Gospod je rekel satanu: »Glej, vse, kar ima, naj bo v tvoji roki, le nanj ne izteguj svoje roke!« In satan je odšel izpred Gospodovega obličja« (Job 1, 6-12).

Satan drugič pred Bogom:

»Napočil je dan, ko so prišli božji sinovi in se postavili pred Gospoda. Med njimi je prišel tudi satan in se postavil pred Gospoda. Gospod je rekel satanu: »Od kod prihajaš?« Satan je odgovoril Gospodu in rekel: »Potikal sem se po zemlji in se sprehajal po njej.« Gospod je rekel satanu: »Si kaj mislil v svojem srcu na mojega služabnika Joba? Ni mu enakega na zemlji, mož je pošten in pravičen, boji se Boga in se varuje hudega. Še vedno je trden v svojem poštenju, ti pa si me nahujskal proti njemu, da bi ga pogoltnil brez vzroka.« Satan pa je odgovoril Gospodu in rekel: »Kožo za kožo! Za svoje življenje da človek vse, kar ima. Samo iztegni svojo roko in se dotakni njegovih kosti in mesa, resnično, v obraz te bo preklinjal!« In Gospod je rekel satanu: »Glej, v tvoji roki naj bo, le njegovemu življenju prizanesi!« (Job 2, 1.6).

Job izgubi zdravje:

»Satan je odšel izpred Gospodovega obličja in udaril Joba s hudimi uljesi od podplatov njegovih nog do temena« (Job 2, 7).

Kljub temu da v zgodbi o Jobu Satanova služba ni ne dobra ne hudobna (Satanu primanjkuje značilnosti satanskega), je le-ta postala v 2. stoletju pr.n.št. simbol zla (Godwin, 1992: 80). Res pa je, da se Hudič v Stari zavezi najbolj približa osebi ravno v

tej zgodbi, saj Satan v njej nastopa kot eden izmed božjih sinov, ki kot tožnik obtoži Joba pred Bogom in izvaja pritisk na Boga, naj preizkusi Joba v njegovi veri. Je eden izmed božjih zastopnikov oz. skušnjavec z božjim dovoljenjem. Njegovi načrti so odobreni s strani Boga, saj mu le-ta odobri nalogo preizkušnje božjega služabnika Joba. Skratka Satan je v tej zgodbi samo izvrševalec božjih odredb, božji zapovednik in ne neodvisna sila. Podrejen je božji volji. Kajti Bog je tukaj tisti, ki brez slabe vesti zaradi stave s Satanom Jobu poruši hišo, mu umori otroke, pobije živino in ga po telesu zasuje s turi, da postane njegovo življenje eno samo trpljenje.

5.2.2.2. Hudič kot kača v mitu o Adamu in Evi

Znotraj Geneze najdemo naslednji odlomek o izgonu iz raja, v katerem po splošnem prepričanju nastopa Hudič kot skušnjavec pod krinko kače:

»Kača pa je bila bolj prekanjena kakor vse živali na polju, ki jih je naredil Gospod Bog. Rekla je ženi: »Ali je Bog res rekel, da ne smeta jesti z nobenega drevesa v vrtu?« In žena je rekla kači: »Od sadu drevja v vrtu jeva, »le z drevesa sredi vrta,« je rekel Bog, »ne jejta sadu, tudi dotikajta se ga ne, sicer bosta umrla!« Kača pa je rekla ženi: »Nikakor ne bosta umrla! V resnici Bog ve, da bi se vama tisti dan, ko bi jedla z njega, odprle oči in bi postala kakor Bog, poznala bi dobro in húdo.« Žena je videla, da je drevo dobro za jed, mikavno za oči in vredno poželenja, ker daje spoznanje. Vzela je torej od njegovega sadu in jedla, dala pa je tudi možu, ki je bil z njo, in je jedel. Tedaj so se obema odprle oči in spoznala sta, da sta naga. Sešila sta si predpasnika iz smokvinih listov.

Zaslišala sta glas Gospoda Boga, ki je ob dnevnem vetriču hodil po vrtu. Človek in njegova žena sta se skrila pred Gospodom Bogom sredi drevja v vrtu. Gospod Bog je poklical človeka in mu rekel: »Kje si?« Rekel je: »Slišal sem tvoj glas v vrtu, pa sem se zbal, ker sem nag, in se skrila.« Pa je rekel: »Kdo ti je povedal, da si nag? Si mar jedel z drevesa, s katerega sem ti prepovedal jesti?« Človek je rekel: »Žena, ki si mi jo dal, mi je dala z drevesa in sem jedel.«

Gospod Bog je rekel ženi: »Zakaj si to storila?« Žena je odgovorila: »Kača me je zapeljala in sem jedla.« Gospod Bog je rekel kači:

*»Ker si to storila,
bodi prekleta med vso živino
in vsemi poljskimi živalmi.
Po trebuhu se boš plazila
in prah jedla
vse dni življenja.*

*Sovraštvo bom naredil med teboj in ženo
ter med tvojim zarodom in njenim zarodom.*

*On bo prežal na tvojo glavo,
ti pa boš prežala na njegovo peto.«*

Ženi pa je rekel:

*»Zares, mnogo boš trpela v svoji nosečnosti
in v bolečinah boš rojevala otroke.*

*Po možu boš hrepenela,
on pa bo gospodoval nad teboj.«*

In človeku je rekel:

*»Ker si poslušal glas svoje žene
in jedel z drevesa,
o katerem sem ti zapovedal in rekel: »Nikar ne jej z njega!«
naj bo zaradi tebe prekleta zemlja;
s trudom boš jedel od nje vse dni svojega življenja.*

*Trnje in osat ti bo rodila
in jedel boš poljsko rastlinje.*

*V potu svojega obraza
boš jedel kruh,
dokler se ne povrneš v zemljo,
kajti iz nje si bil vzet.*

*Zares, prah si
in v prah se povrneš.«*

Človek je imenoval svojo ženo Eva, ker je postala mati vseh živih. Gospod Bog je naredil človeku in njegovi ženi suknji iz kože in ju oblekel. Tedaj je Gospod Bog rekel: »Glejte, človek je postal kakor eden izmed nas, saj pozna dobro in

húdo. Da ne bo zdaj iztegnil roke in vzel še z drevesa življenja ter jedel in živel na veke!» In Gospod Bog je odpravil človeka iz edenskega vrta obdelovat zemljo, iz katere je bil vzet. Izgnal je človeka in postavil vzhodno od edenskega vrta kerube in meč, iz katerega je švigal ogenj, da bi stražili pot do drevesa življenja» (Geneza 3, 1-24).

Prvo poročilo o Hudiču znotraj Biblije je najti v Genezi, kjer se pojavi kot kača. Kača mu pri tem služi samo kot sredstvo, preko katerega bo lažje dosegel svoj cilj. Kajti zlo Jahveja se v tem mitu zvrne na Hudiča, ki skuša prva človeka zapeljati v greh. (Russell, 1982: 156) Satan deluje v nasprotju z Bogom, saj gre za nadaljevanje upora v nebesih z uporom na Zemlji. Odločil se je povzročiti padec Adama in Eve, da bi mogel, ko bi ju ločil od Boga in podvrget svoji oblasti, vzeti Zemljo pod svoje okrilje in na njej vzpostaviti svoje kraljestvo nasproti Najvišjemu. V preobleki kače, kot mimik, pa se je pojavil iz same previdnosti. Kajti če bi se bil razodel v svojem pravem značaju, bi bil takoj zavržen, saj sta bila prva človeka opozorjena na nevarnosti. (White, 1991: 385-386) Drugače pa je skušal Hudič Adama in Evo speljati v greh tudi zato, ker jima je zavidal. Kajti Bog je naredil človeka po svoji podobi, Hudič pa bi ga moral kot takega spoštovati in ga slaviti. Toda Hudiču se zdi to nezaslišano, saj je človek po stopnji ustvarjenih bitij nižji in mlajši od njega ter ostalih angelov, zato se temu postavi po robu in se skuša maščevati. Poleg tega je Hudič, ki ga je Bog zaradi oholosti že vrgel na Zemljo, zavisten zaradi Adamovega in Evinega položaja v raj.

Prva skušnjavi kače podleže Eva, pod njenim vplivom pa še Adam. In tako sta spoznala zlo. Bistvo skušnjave pa je bilo, da sta Adam in Eva postala kot Bog, ko sta spoznala dobro in slabo. Toda zaradi tega sta bila izgnana iz raja in prepuščena sama sebi.

5.2.2.3. Ostala vidnejša mesta znotraj Stare zaveze, kjer se pojavlja Hudič

V 1. Kroniški knjigi se Satan pojavi kot hujskač, ki napeljuje Davida k štetju svoje vojske, s čimer kaže na nezaupanje do Boga: »Tedaj je Satan vstal proti Izraelcem in spodbodel Davida, naj prešteje Izraela. In David je rekel Joábu in vojskovodjem: »Pojdite in preštejte Izraelce od Beeršébe do Dana in mi sporočite, da bom vedel njihovo število!« (1. Kroniška knjiga 21, 1-2).

V Knjigi preroka Zaharije se Satan pojavi kot tožnik velikega duhovnika Ješue:

»Nato mi je pokazal Ješúa, vélikega duhovnika. Stal je pred Gospodovim angelom, na njegovi desni pa je stal satan, da bi ga tožil. Gospod pa je rekel satanu: »Gospod naj te ukori, o satan, naj te ukori Gosopd, ki je izvolil Jeruzalem. Mar ni to ogorek, ki so ga potegnili iz ognja?« Ješúa je bil namreč oblečen v umazana oblačila in je stal pred angelom. Ta pa je spregovoril in rekel tem, ki so stali pred njim; rekel je: »Slecite mu umazana oblačila!« Njemu pa je rekel: »Glej, odpravil sem s tebe tvojo krivdo in te oblečem v praznična oblačila« (Zaharija 3, 1-4).

Besede Hudič v Starem testamentu ne zasledimo. Beseda Satan pa se pojavi na enajstih mestih: osemkrat v Jobovi knjigi, dvakrat v Knjigi preroka Zaharije in enkrat v Kroniški knjigi. V Genezi se Hudič pojavi kot kača in pri preroku Izaiji kot zvezda danica, kar prevajajo z Luciferjem. Njegova prisotnost pa se skriva tudi pod pridevniki, kot je npr. nasprotnik.

5.3. Personifikacija zla v Novi zavezi Biblije

Ideje Nove zaveze izhajajo deloma iz helenistične misli, deloma pa iz judovske, predvsem apokaliptične tradicije. Zaradi prepletanja grških in hebrejskih pojmov Hudiča, pa tudi zaradi nehomogenosti tekstov Novega testameta, znotraj le-tega prihaja do mnogih razlik pri tolmačenju Hudiča.

Bistveno je, da v primerjavi s Starim testamentom vprašanje zla in s tem Hudiča v krščanstvu prihaja bolj v ospredje. Hudič ni več obrobna figura, ampak predstavlja samo jedro dogajanja, saj je v ospredju boj božjega kraljestva napram kraljestvu Hudiča, ki pooseblja zlo. Pri tem pa lahko figuro Hudiča znotraj Nove zaveze praviloma razumemo samo, če jo postavimo ob rob Jezusa Kristusa, ki predstavlja njegovo nasprotno načelo. Oziroma kot je zapisano v Janezovem pismu: »Kdor pa ravna grešno, je od hudiča, kajti hudič greši že od začetka. Božji sin pa se je razodel prav zato, da bi uničil hudičeva dela« (3, 8). Podobno piše tudi sv. Pavel v Pismu Hebrejcem: »Ker pa so otroci deležni krvi in mesa, je prav tako tudi on privzel oboje,

da bi s smrtjo onemogočil tistega, ki je imel smrtonosno oblast, to je hudiča, in odrešil tiste, ki jih je strah pred smrtjo vse življenje vklepal v sužnost« (2, 14-15).

Anshnova (1985: 120) pravi, da je Kristus pod vplivom grške filozofije kot božji sin postal poistoveten z Gospodom kot absolutnim dobrim. Oz. z dobro stranjo Boga, ki se je v Stari zavezi razcepil na dva nasprotna pola, katerega druga polovica je sedaj postala ločeno oz. samostojno načelo zla. Toda ne samo kot mlačno zanikanje Dobrega, ampak kot njegov protislovni sovražnik, personificiran v figuri Hudiča, ki nasprotuje Bogu samemu. Hudič zahteva sovrašтво do Boga, saj je to predpogoj njegovega obstoja. Po drugi strani pa, če ne bi bilo Hudiča, bi Bog prenehal biti bog. Ali kot pravi Paul Carus: »Dobro je dobro samo zato, ker obstaja zlo in Bog je Bog samo zato, ker obstaja Hudič« (<http://www.sacred-texts.com/evil/hod/hod03.htm>, 06.04.2005).

Celoten kozmos je razklan med svetlobo in temo, dobro in zlo, duha in materijo, dušo in telo, novi in stari eon, med Gospoda in Satana. Gospod je stvarnik vseh stvari in zato jamči, da so te stvari dobre – svet je popačil Satan in njegovo kraljestvo. Je krivec za zlo na svetu. Zato na Zemljo pride Jezus Kristus z namenom, da uniči stari svet oziroma stari eon in namesto njega zgradi novega.

V okrutnem boju med Kristusom kot odrešenikom in Satanom se slednji šele dobro pokaže kot veliki zlobnež in goljuf. Drzno preklinjanje, s katerim si je Satan upal zahtevati, da se mu Kristus prikloni; njegov drzni pogum, s katerim ga je odnesel na visoko goro in na vrh templja; zahrbtni namen, ki je viden v spodbujanju Kristusa, naj skoči z velike višine; njegova neutrudna zloba, ki je spodbujala ljudi, naj zavržejo Kristusovo ljubezen,... Skratka, Satan je zanikal vse, kar je trdil božji sin, za svoje orodje pa je uporabljal ljudi, da bi Zveličarjevo življenje napolnil s stiskami in težavami. (White, 1991: 361-362)

Hudiča kot božjo stvaritev se, kljub temu da stalno deluje, kot da ima mnogo večjo moč, avtomatično izenačuje z vodjo padlih angelov in je tako kot Adam grešil po lastni svobodni volji. Kot tak stoji na čelu ogromnega števila duhovnih in fizičnih, angelskih in človeških sil, ki so se odvrnile od Boga. Je skušnjavec, lažnivec, povzročitelj bolezni, druga fizična zla, smrt, onesrečuje ljudi, jih napada, jih obseda in zavaja k skušnjavam. Je gospodar sveta ljudi. V tem smislu se pojavlja kot načelo zla. Na drugi strani pa osrednji kozmični boj med božjim in Satanovim kraljestvom, ki neposredno izhaja iz hebrejske apokaliptične tradicije in posredno iz mazdaizma, pretvarja Hudiča v načelo kozmičnega zla, ki je neodvisno od dobrega Gospoda. Pri tem se Hudičevo kraljestvo, ki se ga opaža kot ta svet, zoperstavlja božjemu kraljestvu, ki ni od tega sveta. Kajti

dobri Gospod je svojo moč nad svetom začasno prepustil Satanu, saj »ves svet tiči v zlu« (1 Jn 5, 19), toda samo za kratek čas. (Russell, 1982: 175-180)

V Novi zavezi se hudič najpogosteje pojavlja kot Satan ali Hudič in manj kot Belcebub, Sovražnik, Belijal, Skušnjavec, zli duh, knez tega sveta,..., ime Lucifer pa se ne pojavi več. Kajti v knjigah Nove zaveze je »nosilec svetlobe« Jezus Kristus.

Z različnimi imeni se Hudič pojavi na naslednjih mestih v Novi zavezi Biblije:

- v Jezusovih skušnjavah
- v Evangelijih in Apostolskih delih, ki vsebujejo mnogo zgodb, v katerih so zli duhovi razumljeni kot nasprotne sile božjemu kraljestvu
- v življenju ljudi, obsedenih z demoni, ki jih Jezus izganja iz njih
- v teologiji Janezovega evangelija, kjer se Jezus bori proti kraljestvu teme, ki ga na koncu premaga
- v Pavlovih pismih, kjer je razbrati, da je naš svet pod oblastjo višjih sil.

V nadaljevanju pa si pogledjmo nekaj ključnih mest znotraj Nove zaveze, kjer srečamo Hudiča v različnih vlogah.

5.3.1. Hudič kot skušnjavec

V Novi zavezi ima Hudič oz. Satan poglobljeno mesto kot skušnjavec, ki poskuša zavesti Jezusa Kristusa v greh v tako imenovanih Jezusovih skušnjavah. To priliko najdemo v Bibliji na treh različnih mestih: v Matejevem evangeliju, v Markovem evangeliju in v Lukovem evangeliju. Vsi trije evangeliji govorijo o času Jezusove štiridesetdnevne samote v puščavi neposredno po tem, ko ga je krstil Janez Krstnik. Proti koncu njegovega samotnega bivanja ga je Satan trikrat skušal in s tem hotel omajati njegovo razmerje do Boga:

»Tedaj je Duh odvedel Jezusa v puščavo, da bi ga hudič skušal. Ko se je postil štirideset dni in štirideset noči, je postal naposled lačen. In pristopil je skušnjavec in mu rekel: »Če si Božji Sin, reci, naj ti kamni postanejo kruh.« On pa je odgovoril: »Pisano je:

*Človek naj ne živi samo od kruha,
ampak od vsake besede, ki prihaja iz Božjih ust.«*
*Tedaj ga je hudič vzel s seboj v sveto mesto in ga postavil vrh templja ter mu
rekel: »Če si Božji Sin, se vrzi dol, kajti pisano je:
Svojim angelom bo zate zapovedoval
in: Na rokah te bodo nosili,
da z nogo ne zadeneš ob kamen.«*
Jezus mu je odgovoril: »Pisano je tudi: Ne preizkušaj Gospoda, svojega Boga!«
*Spet ga je hudič vzel s seboj na zelo visoko goro. Pokazal mu je vsa kraljestva
sveta in njihovo slavo ter mu rekel: »Vse to ti bom dal, če padeš predme in me
moliš.« Jezus mu je tedaj dejal: »Poberi se, satan, kajti pisano je:
Gospoda, svojega Boga, mōli
in njemu samemu služi!«*
Tedaj ga je hudič pustil, in glej, angeli so pristopili in mu stregli« (Mt 4, 1-11).

Pri Marku najdemo to priliko v bolj okrnjeni obliki:

»V puščavi je bil štirideset dni in satan ga je skušal. Bil je med zvermi in angeli so mu stregli« (Mr 1, 13).

Jezusove skušnjave v evangeliju po Luki:

*»Jezus se je vrnil od Jordana poln Svetega Duha in Duh ga je vodil štirideset
dni po puščavi, hudič pa ga je skušal. Tiste dni ni nič jedel, in ko so se končali,
je postal lačen. Hudič mu je rekel: »Če si Božji Sin, reci temu kamnu, naj
postane kruh.« Jezus mu je odgovoril: »Pisano je: Človek naj ne živi samo od
kruha.« Nato ga je hudič povedel gor, mu v hipu pokazal vsa kraljestva sveta in
mu rekel: »Tebi bom dal vso to oblast in njihovo slavo, kajti meni je izročena in
jo dam, komur hočem. Če torej mene moliš, bo vsa tvoja.« Jezus mu je
odgovoril: »Pisano je:
Gospoda, svojega Boga, mōli
in njemu samemu služi!«*
*Potem ga je hudič odvedel v Jeruzalem, ga postavil vrh templja in mu rekel:
»Če si Božji Sin, se vrzi od tukaj dol; kajti pisano je:
Svojim angelom bo zate zapovedoval,
da te obvarujejo*

in:

*Na rokah te bodo nosili,
da z nogo ne zadeneš ob kamen.«*

Jezus mu je odgovoril: »Rečeno je: Ne preizkušaj Gospoda, svojega Boga!« Ko je hudič končal z vsemi skušnjavami, se je umaknil od njega do primerne časa« (Lk 4, 1-13).

V vseh treh inačicah Jezus ne podleže skušnjavam svojega nasprotnika Hudiča. To je tudi v skladu z njegovim poslanstvom, saj mora premagati kraljestvo teme in s tem zlo.

Kot skušnjavec se Hudič pojavi še v Pavlovih pismih (1 Kor 7, 4-5 in 1 Tesal 3, 5).

5.3.2. Hudič kot lažnivec

Hudiča se dostikrat označuje kot lažnivca oz. za sam vir laži. Oz. kot pravi Evangelij po Janezu:

»Vi pa ste od svojega očeta, hudiča, in hočete uresničevati njegove želje. On je bil od začetka morilec ljudi in ni obstal v resnici, ker v njem ni resnice. Kadar govori laž, govori iz svojega, ker je lažnivec in oče laži« (8, 44).

5.3.3. Hudič kot gospodar tega sveta

Je gospodar tega sveta in s tem ljudi, kot je razvidno iz Janezovega evangelija (Jn 12, 31; Jn 14, 30; Jn 16, 11), kajti kot narekuje 1. Janezovo pismo:

»Kajti vse, kar je v svetu – poželenje mesa, poželenje oči in napuh življenja – ni od Očeta, ampak od sveta« (2, 16).

5.3.4. Hudič obseda ljudi

V Svetem pismu Nove zaveze je na različnih mestih zapaziti, da Hudič lahko obsede ljudi z namenom, da jih ima pod svojo oblastjo. Ali pa da se zlobnega človeka označi z besedo Hudič ali Satan. Tukaj posebej izstopa primer Jude Iškariota, apostola, ki je izdal Jezusa: »Jezus jim je odgovoril: »Kaj vas nisem izbral dvanajst, pa je eden izmed vas hudič?«« (Jn 6, 70). Pri tem je obsedanje običajno sredstvo, katerega se poslužuje Hudič tudi zato, da bi se postavil po robu božjemu kraljestvu. To ponavadi počnejo demoni, hudičevi služabniki, ponekod pa tudi on sam, npr. pri zadnji večerji: »Jezus je odgovoril: »Tisti, ki mu bom pomočil grižljaj in mu ga dal.« Tedaj je pomočil grižljaj, ga vzel in dal Judu, sinu Simona Iškarijota. Ko je ta vzel grižljaj, je šel satan vanj. Jezus mu je tedaj rekel: »Kar nameravaš storiti, stôri hitro«« (Jn 13, 26-27). Poleg Jude Iškariota Kristus s Satanom ozmerja tudi apostola Petra, ko ga le-ta trikrat zataji: »On pa se je obrnil in rekel Petru: »Poberi se! Za menoj, satan! V spotiko si mi, ker ne misliš na to, kar je Božje, ampak kar je človeško.«« (Mt 16, 23) Podoben zapis najdemo tudi v Markovem evangeliju (Mr 4, 13-15).

5.3.5. Antikrist

Pogosto, še posebej znotraj Razodetja, je v Bibliji zaslediti ime Antikrist. Le-ta naj bi se pojavil pred Kristusovim drugim prihodom in skušal odvrniti ljudi od božjega kraljestva. Pri tem je Antikrist lahko razumljen kot nasprotnik božjega oz. duhovnega kraljestva, lahko pa tudi kot nasprotnik ljudi in materialnega sveta. (Russell, 1982: 133) Zasledimo ga na dveh mestih znotraj Nove zaveze. V prvem Janezovem pismu (1 Jn 2, 22): »Kdo je lažnivec, če ne tisti, ki zanika, da je Jezus Mesija? Antikrist je tisti, ki zanika Očeta in Sina.« in v (1 Jn 4, 3). V Razodetju pa sta z Antikristom povezani dve zveri, zmaj in kača: »Nato se je v nebesih razvnela vojna: Mihael in njegovi angeli so se bojevali proti zmaju. Tudi zmaj se je bojeval in njegovi angeli. Toda ni zmagal, tako da v nebesih ni bilo več prostora zanje. Veliki zmaj, stara kača, ki se imenuje Hudič in Satan in ki zapeljuje vesoljni svet, je bil vržen na zemljo, z njim vred pa so bili vrženi tudi njegovi angeli« (Raz 12, 7-9). Pojavlja pa se tudi zver (Raz 13, 1-18).

Pri Antikristu smo zopet priče novi modifikaciji Boga, ki avtomatično izzove sočasno spremembo pri Hudiču. Bog se pokaže v novi obliki, in sicer v obliki božjega sina Jezusa Kristusa. Nasproti temu pa se pojavi Hudič kot Antikrist, pri čemer nam že samo ime pove, kakšna je njegova naloga – boj proti Kristusu in posredno preko njega proti Bogu samemu.

6. FUNDAMENTALISTIČNA IN LIBERALNA INTERPRETACIJA BIBLIJE TER POSLEDICE ZA POJMOVANJE HUDIČA

Biblija je pomemben vir krščanske vere v okviru vseh današnjih konfesij krščanske religije, le da v nekaterih bolj kot v drugih. Kajti znotraj nekaterih krščanskih skupin je Biblija razumljena kot božja beseda. Druge krščanske skupine pa svojo vero utemeljujejo na kombinaciji Biblije, cerkvene tradicije, razuma, izkušnje in znanstvene metode. Seveda se to razlikuje od konfesije do konfesije, kajti vsaka izmed njih tem elementom pripisuje različno težo. Iz tega sledi, da imajo različne krščanske denominacije kot tudi posamezni kristjani širok razpon pojmovanj o naravi Biblije. Različne predpostavke pa vodijo k različnim metodam interpretacije teh besedil. Kot rezultat tega dobimo zelo različne sklepe o tem, kaj Biblija pravzaprav sporoča. (http://www.religioustolerance.org/chr_inte.htm, 09.06.2005)

Do največjih teoloških nasprotovanj med različnimi krščanskimi konfesijami, kot so npr. konservativne (predvsem fundamentalistične), zmerne in zelo liberalne denominacije, lahko pride zaradi različnih metod interpretacije Biblije. Pri tem sta poglavitni dve razlagi: dobesedna razlaga in interpretacija Biblije kot zgodovinskega dokumenta.

6.1. Dobesedna interpretacija Biblije

Kristjani, ki se štejejo za konservativce, predvsem fundamentalisti, razlagajo Biblijo dobesedno oziroma verjamejo, da je potrebno večino njenih odlomkov razumeti natanko tako, kot so opisani v Bibliji. Pri tem niso vedno čisto dosledni in nekatere verze razumejo tudi na figurativen, metaforičen način.

Dobesedna razlaga Biblije na splošno temelji na naslednjih postavkah:

- Biblija je nezmotljiva, saj je Bog preprečil, da bi prišlo do napak

- Biblija je korektna, kar se tiče identifikacije avtorjev besedil znotraj nje
- vsi odlomki znotraj nje so enakovredni in ljudem služijo kot duhovno vodilo
- Biblija je božja beseda
- uradni kanon krščanske Nove zaveze je bil končan s strani Cerkvenih voditeljev v 4. stoletju n.št., ko so pod navdihom Boga ločili kanonična dela od heretičnih
- v Bibliji obstaja več očitnih protislovij, toda skoraj vse je možno uskladiti z malo vztrajnosti. (http://www.religioustolerance.org/chr_inte.htm, 09.06.2005)

6.2. Interpretacija Biblije kot zgodovinskega dokumenta

Te metode se poslužujejo predvsem liberalni kristjani. Menijo, da so avtorji Biblije običajni, zmotljivi ljudje, ki so širili lastna religijska, duhovna in politična prepričanja in/ali prepričanja skupin, katerim so pripadali. Poleg tega Biblija odseva postopni razvoj religijske in kulturne misli tiste dobe.

Postavke razlagalcev Biblije kot zgodovinskega dokumenta:

- pisci Biblije so običajni ljudje, ki so se med pisanjem pogosto motili
- nekatere dele Biblije je potrebno ignorirati in niso primerni vodnik v modernem življenju
- pisci so bili pri pisanju Biblije omejeni s plemensko naravo njihove kulture, s tedanjo politično strukturo in pomanjkanjem znanstvenega vedenja, zato bi bilo potrebno Biblijo razumeti znotraj tega konteksta
- vse knjige, ki tvorijo Biblijo, so bile napisane mnogo desetletij ali celo stoletij po tistem, ko je domnevni pravi avtor umrl
- nekateri odlomki v Bibliji so bili naknadno dodani s strani nepoznanih avtorjev
- po nesreči, pa tudi namerno, so se pri prevajanju in kopiranju biblijskih besedil pojavile napake in spremembe
- Biblija vključuje mnogo materiala, ki ga je prevzela od sosednjih kultur in verovanj
- nekateri biblični odlomki so religijska propaganda in niso zgodovinsko verodostojni

- kanonične biblične knjige so bile, glede na konformnost z ortodoksnim krščanstvom tistega časa, dokončno izbrane v 4. stoletju n.št. izmed številnih drugih
- nedavne ugotovitve fizičnih, socialnih in medicinskih znanosti so pokazale, da nekaterih delov Biblije ne moremo imeti za točne. (http://www.religioustolerance.org/chr_inte.htm, 09.06.2005)

6.3. Protislovja v Bibliji

Biblija je tako polna različnih nasprotij, da bi lahko trdili, da številna dela, iz katerih sestoji, dela enotne ravno njena protislovnost. Zato je dobro, da se vsak preučevalec, pa tudi običajni bralec Biblije zaveda, da je Biblija pravi zbir nasprotij, nedoslednosti in netočnosti. In to pogosto zbir očitnih in lahko dokazljivih protislovij. Kajti verzi in izjave znotraj le-te so si pogosto v konfliktu in si med seboj nasprotujejo. Pri tem ločimo več vrst nasprotij: nasprotja, ki se tičejo dejstev, kronološka nasprotja in nasprotja bolj filozofske narave. Razlog, zakaj je do tega prišlo, pa gre iskati predvsem v nagnjenju h kopiranju in ponovitvam znotraj same Biblije. Npr. Devteronomij ponovi mnogo vsebine, ki jo je moč najti v Eksodusu. Pri tem je poglobitna napaka, da pri ponovitvah pogosto pride do izgube doslednosti. To privede do tega, da se isti dogodek, opisan v različnih bibličnih knjigah, zaradi nedoslednosti ne sklada popolno. Pri tem so nekatera nasprotja blažje narave, nekatera pa lahko privedejo tudi do poglobitnih doktrinarnih težav. (McKinsey, 1995: 71-72)

Če pogledamo nekaj protislovnih primerov, ki govorijo o istem dogodku, le da v različnih delih Biblije, ki se nanašajo na Hudiča in na zlo:

1) Davidovo ljudsko štetje

»Spet se je vnel Gospodov srd nad Izraelci in spodbodel je Davida proti njim, govoreč: »Pojdi, preštej Izraela in Juda!« (2 Sam 24, 1) in »Tedaj je Satan vstal proti Izraelcem in spodbodel Davida, naj prešteje Izraela« (1 Krn 21, 1).

McKinsey pravi, da takšno protislovje pri sočasnem branju obeh verzov zlahka privede do tega, da verjamemo da sta Bog in Satan identična (McKinsey, 1995: 81).

2) Devteronomij (32, 4), Psalmi (19, 7-8) in Janez (1, 13) pravijo, da Bog ni avtor zla. Izaija (45, 7), Jeremija (18, 11) in Ezekijel (20, 25) pa trdijo ravno nasprotno, da je.

Kar se tiče števila nasprotij, so posebej problematični ponavljajoči se evangeliji, saj znotraj kanonične Biblije obstajajo kar štiri verzije evangelijev, ki bolj ali manj pokrivajo isto snov. Pa si pogledjmo nekaj primerov:

3) Matej v svojem evangeliju (8, 28-31) npr. pravi, da sta bila z zlimi demoni obsedena dva človeka, medtem ko je v enaki zgodbi pri Luki (8, 26-34) in Marku (5, 2-14) z njimi obseden samo en človek.

4) Matej (8, 28-32 in 10, 1-4) trdi, da je Jezus povzročil demonom, da vstopijo v svinjo, in kasneje imenoval dvanajst apostolov; Marko (3, 13-19 in 5, 1-13) pa, da je najprej imenoval apostole in kasneje uničil svinjo.

5) Matej (4, 5 in 4, 8) piše, da je Hudič sprva postavil Jezusa na vrh templja in ga šele nato odpeljal na visoko goro. Luka (4, 5-9) pa pravi, da ga je Hudič najprej odpeljal na goro in šele nato na vrh templja.

Do ugotovitve številnih nasprotij znotraj Biblije niso prišli samo ateisti, agnostiki in nasprotniki te knjige, ampak tudi številni verni kristjani. In ravno dopuščanje takšnega protislovja kristjanov v veliki meri prispeva k delitvi le-teh na konservativizem in liberalizem, kajti različne krščanske konfesije si iz protislovne Biblije same izbirajo tisto, kar jim ustreza.

7. PERSONIFIKACIJA ZLA V DANAŠNJIH KRŠČANSKIH KONFESIJAH

Kot smo omenili že prej, je zlo stvar vrednostne sodbe. Torej je odvisno od vsakega posameznika ali skupine kaj je zanj/za njih »zlo«. Odvisno pa je tudi od časa in prostora, znotraj katerega se nahajamo. Če npr. pogledamo samo Biblijo, je znotraj Stare zaveze zlo pojmovano drugače kot znotraj Nove zaveze. Prav tako je tudi s samo personifikacijo zla, s Hudičem. In če obstajajo takšne razlike že v sami Bibliji, kakšne so šele dandanes, ko obstaja mnogo različic krščanstva, od konservativnega pa tja do najbolj liberalnega.

Če primerjamo konservativno in liberalno krščanstvo, ugotovimo, da med njima obstaja ogromno razlik, kar se tiče pogleda na zlo, kaj šele na personificirano obliko zla. Za konservativce sta »dobro« in »zlo« definirana izključno glede na njihovo držo do krščanskega Boga. Verjamejo, da so bili ljudje ustvarjeni samo v ta namen, da slavijo Boga. Glede na to je vsaka uslužnost in podrejenost Bogu »dobro«, vse ostalo pa »zlo«, ne glede na koristnost za človeštvo. Na drugi strani imajo liberalni kristjani bolj človeški pogled na moralo, saj o »dobrem« in »zlu« razmišljajo oziraje se na konkretno korist ali škodo, ki se nanaša predvsem na ljudi. (<http://www.angelfire.com/ny5/dvera/Muse/XianSatanEvil.html>, 30.05.2005)

Kar pa se tiče Hudiča, konservativni kristjani težijo k veri v Satana kot v osebo, ki predstavlja stalno grožnjo ljudem in božjemu kraljestvu, liberalni kristjani pa se nagibajo k temu, da v Satana kot osebo ne verjamejo.

7.1. Konservativno krščanstvo

Predstavniki konservativnega krščanstva verjamejo, da je Biblija napisana s strani posameznikov, ki so bili navdahnjeni od Boga. Zato jo imajo za nezmotljivo. To je tudi razlog, da glede na mnoga mesta znotraj Stare in Nove zaveze sklepajo, da mora obstajati Hudič kot oseba. Kajti če bi zanikali obstoj Satana in njegovih demonov, ki ga obkrožajo, kot resničnih živih bitij, potem bi morali hkrati zanikati tudi dobesedno resničnost Biblije. Od tega pa ne odstopajo. Glede na to je za njih vsak, ki zanika dobesedno resničnost in dejansko osebnost Satana, nekristjan, proti Bibliji ter v celoti pod nadvlado resničnega Hudiča, ki ga sam zanika. (http://www.religioustolerance.org/chr_sat4.htm, 09.06.2005)

Večina konservativnih krščanskih konfesij tako še vedno vztraja pri nauku, ki ima svoje korenine v prvem stoletju n.št.. Prepričani so, da je Hudič oz. Satan zlobni padli angel, ki teži k popolnemu uničenju človeštva. Upravlja naš svet, nenehno hodi naokoli in išče svoje potencialne žrtve. Poleg tega je nadnaravno bitje, katerega pozicija je nasprotna Bogu. V skladu s tem zavaja kristjane v skušnjavo in jih skuša odvrniti proč od Boga. Zato pripadniki konservativnega krščanstva gledajo nanj kot na sovražnika, proti kateremu se je potrebno ves čas boriti na ravni duha (<http://members.aol.com/Strachild0/Theology/conlib.html>, 30.05.2005). Skratka, gre za stalno komunikacijo z zlom kot z neko zunanjo, od človeka neodvisno silo.

Prepričani so, da smo ljudje ves čas vključeni v duhovni boj med silami dobrega in silami zla. Verjamejo, da je svet, v katerem živimo, grešen in prepreden z zlom ter da nas le-to nenehno preganja. Pravi kristjani so zato po njihovem aktivno vključeni v boj proti Satanu, pri čemer ima Satan nadzor nad ostalim svetom, ki ne pripada njim. Kajti konservativni kristjani so razdelili svet na »njih« in na »ostale«. Slednji so zli in delujejo v korist Satana. Oni sami pa so prepričani, da delujejo v prid Bogu z namenom da bi čim bolj uveljavili njegovo voljo. Takšna razdelitev pa v veliki meri izključuje možnost kompromisa med »njimi« in »ostalimi«, kajti le zakaj bi se božji ljudje sporazumeli s Satanovimi miljenci? (<http://atheism.abont.com/b/a/125405.htm>, 09.06.2005)

Če povzamemo, ugotovimo, da mnogi konservativni kristjani vidijo Hudiča oz. Satana kot:

- resnično živo bitje
- na mnogih mestih v Bibliji od Geneze do Razodetja je prikazan z enakimi močmi, zmožnostmi in osebnostjo
- nekoč je bil arhangel oz. vrhovni angel
- bil je Lucifer, prva in največičastnejša božja stvaritev
- v nebesih je s pomočjo nekaterih odpadlih angelov zanetil upor proti Bogu
- iz nebes je bil izgnan skupaj s svojimi angelskimi privrženci
- potika se po Zemlji in povzroča zlo
- podpira ga neskončno število demonov¹⁹

¹⁹ In čeprav izvor teh demonov v Bibliji ni čisto jasen, večina konservativnih kristjanov verjame, da so le-ti padli angeli, ki so bili skupaj s Satanom vrženi iz nebes.

- vpliv ima tudi znotraj nejudovsko-krščanskih religij (nekateri vidijo druge religije kot oblike satanizma).

(http://www.religioustolerance.org/chr_sat4.htm, 09.06.2005)

7.1.1. Rimskokatoliška cerkev

Rimskokatoliška cerkev (RKC) ima, kar se tiče Hudiča in zlih demonov, verovanja, podobna konservativnemu krščanstvu, le da se katoliška doktrina nanj ne obrača kot na vir vsega zla, ampak samo kot na sovražnika božjega kraljestva in Cerkve. Drugače pa Hudiča prav tako pojmuje kot nadnaravno bitje z velikimi močmi; kot zmaja, Zlobnega, Lažnivca, Gospodarja prevare, Princa teme,... Pri tem ne popravlja biblijskih zapisov o Hudiču in ne prepričuje ljudi, naj prenehajo verjeti v Zlobnega. Cerkev ima poleg tega Satana in njegove demone pogosto tudi za krivce demonskega obsedanja ljudi. V skladu s tem jih vidi kot tiste, ki prebivajo v človekovi notranjosti in nadzorujejo njegove aktivnosti. (http://www.rligioustolerance.org /chr_sat4.htm, 09.06.2005)

RKC uradno uči, da so Satan in padli angeli resnične, inteligentne in zlonamerne prisotnosti v našem svetu. Le-ti lahko nadlegujejo ljudi, se naselijo v živali, hiše ali lokacije, lahko pa se celo polastijo posameznikove osebe in telesa. Pri slednjem gre za posesijo oziroma obsedenost. Dvom o obstoju demonov in obsedenosti je heretičen oziroma krivoveren.

V zgodnjem krščanstvu je Satana in demone lahko izganjal vsak dober kristjan. Danes pa dogma RKC dovoljuje izganjanje samo posvečenim duhovnikom, ki si pridobijo dovoljenje pristojnega škofa. Pri tem pa današnji uradni postopki še vedno temeljijo na Rimskem ritualu iz leta 1952. V njem je določeno, da izganjalec ne sme prehitro sklepati na obsedenost klienta, ampak naj potencialno žrtev najprej obravnava, kot da bi šlo za primer bolezni. Pri tem je priporočljivo biti pozoren, saj so zli demoni zviti in ga bodo poskušali pripeljati do napačnega zaključka. Eksorcist se mora v toku svojega dela posvetovati tudi z zdravnikom in upoštevati strokovni pregled psihologa ali psihiatra, pri čemer morajo biti vsi sodelujoči strokovnjaki katoliške vere. V teku rituala se izganjalec ne sme zaplesti v nesmiseln pogovor z demonom, ki ga izganja. Postaviti pa mu mora naslednja vprašanja: koliko zlobnih duhov obseda žrtev in kako se imenujejo ter kdaj, kako in zakaj so se naselili v obsedenega. Potek in besedilo ritualov

eksorcizma se po dolžini razlikujejo, pri vseh pa je poglobljen ukaz nečistim silam, naj zapustijo žrtev:

»Izganjam te, nečisti duh, skupaj z vsemi satanskimi silami sovraga, vsemi duhovi pekla in s tvojimi padlimi sodrugi; v imenu našega Gospoda Jezusa (naredi znamenje križa) Kristusa. Izgini in ne vračaj se več v to bitje božje. Kajti On ti ukazuje, On, ki te je vrgel z nebeških višav v brezno pekla. Kajti On ti ukazuje, On, ki je nekoč umiril morje in veter in nevihto. Poslušaj torej in trepetaj v strahu, satan, ti sovražnik vere, ti sovrag človeštva, ti prinašalec smrti, ti tat življenja, ti, ki kvariš pravico, ti vzrok vsega zla in pregrehe; zapeljevalec ljudi, izdajalec narodov, spodbujevalec zavisti, izvir skoposti, začetnik preprirov, tvorec bolečine in žalosti. Zakaj torej vztrajaš in se upiraš, ko vendar veš, kot moraš, da Gospod Kristus izniči vse tvoje namene? Boj se njega, ki je bil v Izaku ponujen kot žrtev, v Jožefu prodan v sužnost, zaklan kot velikonočno jagnje, križan kot človek, in je kljub vsemu zmagal nad silami pekla. (naslednja tri znamenja križa naredi izganjalec na čelu obsedenega) Izgini torej, v imenu očeta, (naredi znamenje križa) Sina (naredi znamenje križa) in Svetega (naredi znamenje križa) duha. Umakni se Svetemu duhu s tem znakom (naredi znamenje križa) križa našega Gospoda Jezusa Kristusa, ki živi in vlada z Očetom in Svetim duhom, Bogom, na veke vekomaj« (<http://www.mladina.si/tednik/200051/clanek/exorcis-main/index.pri>, 09.06.2005).

V Hudiča kot v osebo je med drugimi veroval tudi prejšnji papež Janez Pavel II. Bil je goreč zagovornik ideje, da je Hudič prisoten v svetu, in ga imenoval »kozmični lažnivec in morilec«. Prepričan je bil, da pustoši po svetu in ljudi zapeljuje k napačnim dejanjem in zlu kot takemu. To je bil tudi razlog, da se je osebno ukvarjal z eksorcizmom oz. z izganjanjem hudega duha iz ljudi. (<http://worldofspin.blogspot.com/2005/04/changing-face-of-john-pau>, 9.06.2005) Janez Pavel II. je v skladu s tem 1. oktobra 1998 odobril dokument »De Exorcismus et supplicatonibus quibusdam«, ki ga je nato 26. januarja 1999 formalno objavil kardinal Jorge Arturo Medina. Dokument na štiriinosemdesetih straneh pojasnjuje obnovljen postopek izganjanja demonov, pri čemer nova navodila ne prinašajo novosti na področju dogmatike, ampak so spremenili samo nekatere pridevnike in nejasnosti. Po novem tako izganjalec demona ne naslavlja več z »zapeljevalcem ljudi, izdajalcem narodov, spodbujevalcem zavisti...«, ampak ga ogovarja z bolj nevtralnimi »izvor zla«. Papež

Janez Pavel II. se je nekajkrat celo sam spopadel z demonsko obsedenostjo in se preizkusil kot izganjalec. Javno znani so trije primeri, in sicer iz leta 1978, 1982 in 2000. Pri vseh treh je bil njegov spopad z demonsko obsedenostjo neuspešen. (<http://www.mladina.si/tednik/200051/clanek/exorcis-main/index.pri>, 09.06.2005)

Uradno stališče RKC o eksorcizmu je najti v Katekizmu katoliške cerkve, ki to dejavnost šteje k zakramentalom. To so sveta znamenja, ki na nek način posnemajo zakramente. Predvsem označujejo duhovne učinke, katere naj bi, kot pravi Katekizem, zaradi priprošnje Cerkve po njih tudi prejeli. O izganjanju hudobnih duhov tako lahko izvemo naslednje:

»Kadar Cerkev javno in z oblastjo prosi v imenu Jezusa Kristusa, da bi bila kaka oseba ali kak predmet zavarovan zoper vpliv hudobnega duha in odtegnjen njegovemu gospostvu, govorimo o eksorcizmu (zarotovanju, izganjanju hudega duha). Jezus sam ga je izvrševal, od njega ima Cerkev oblast in nalogo izganjati hude duhove. V preprosti obliki se eksorcizem (zarotovanje) uporablja pri krščevanju. Slovesen eksorcizem, imenovan »veliki eksorcizem«, mora izvršiti samo duhovnik s škofovim dovoljenjem. Treba je ravnati razumno in se strogo držati od Cerkve postavljenih pravil. Eksorcizem meri na izgon hudobnih duhov ali na osvoboditev od demonskega vpliva in to z duhovno oblastjo, ki jo je Jezus zaupal svoji Cerkvi. Zelo se od tega razlikuje primer bolezni, zlasti psihičnih, katerih zdravljenje spada v zdravniško vedo. Pomembno je torej dobiti pred izvršitvijo eksorcizma gotovost, da gre za navzočnost hudobnega duha in ne za bolezen« (Katekizem katoliške cerkve, 1993: 435-436).

7.2. Liberalno krščanstvo

Liberalno krščanstvo je gibanje, ki obstaja znotraj vseh denominacij v krščanskem svetu. Osnovano je na naslednjih bistvenih značilnostih:

- dopuščanje različnosti mnenj vernikov
- zavračanje dobesedne interpretacije Biblije
- intimen in osebni pogled na Boga
- netradicionalen pogled na pekel in nebesa
- višja stopnja kritičnosti do Biblije

- dojemanje Biblije v zgodovinskem kontekstu.

Beseda liberalno označuje bolj napredno držo napram krščanstvu in v skladu s tem temelji na individualizmu in liberalizmu. Tukaj gre predvsem za svobodo posameznikov, da posedujejo in izražajo svoja lastna mnenja in poglede, ki se nanašajo na Biblijo, izven konservativne pravovernosti in tradicije. To je tudi razlog, da dogmatične ugotovitve in trditve absolutne resnice glede doktrine niso del dialoga med liberalnimi kristjani, saj imata tradicija in avtoriteta opazno zmanjšan vpliv na liberalno krščanstvo. Kajti iskanje resnice zanje ni nekaj, kar je že dokončano, ampak gre za proces v teku. (http://www.everybase.com/Liberal_Christianity, 09.06.2005)

Predstavniki liberalnega krščanstva prav tako ne verjamejo v dobesedno resničnost in dejansko osebnost Hudiča oz. Satana. Za njih Satan v nobenem primeru ni resnična oseba, ampak predstavlja neosebno silo zla, ki je prisotna in delujoča v svetu. Vidijo ga kot metaforo za zlo oz. kot princip zla, brez kakršnekoli fizične eksistence. Menijo, da sovražnik, ki se ga je potrebno nenehno bati in se ga varovati, ne obstaja. Sicer priznavajo dejstvo, da so Jezus, njegovi učenci in ljudje tiste dobe verjeli v obstoj živega bitja, ki se je imenovalo Satan in v njegovo vojsko demonov. Uvideli so tudi, da so pisci evangelijev pisali o eksorcizmu, o izganjanju zlih duhov in Hudiča iz ljudi. Vendar liberalno usmerjeni kristjani takšna verovanja pripisujejo predznanstveni stopnji mišljenja tistega časa. Kajti nezadostno vedenje je tisto, ki je botrovalo temu, da so Palestinci prvega stoletja n.št. z demonsko obsedenostjo utemeljevali psihične bolezni, nenadne nesreče, slabo vreme (grmenje, bliske,...), ipd.. Danes pa vemo, da so znanstveniki iznašli boljše in preprostejše razloge za razlago fenomenov, za katere se je nekdanj verjelo, da so povzročeni s strani Hudiča in demonov. (http://www.religioustolerance.org/chr_sat1.htm, 09.06.2005)

7.2.1. Psihologizacija, ponotranjenje in razosebljenje Hudiča

Predvsem znotraj sodobne sekularne družbe, pa tudi znotraj liberalnih krščanskih konfesij, v današnjem času vse bolj prihaja do »razosebljenja« oz. do razantropomorfizacije pri pojmovanju Hudiča. To pomeni, da se tega fenomena ne dojema več kot osebo, temveč se besedi Hudič in Satan uporablja figurativno, z namenom da bi opisali naravne grešne tendence v ljudeh. Tisti, ki zagovarjajo to

stališče, menijo, da so grešna nagnjenja znotraj ljudi isto kot Hudič. Oziroma Hudiča pojmujejo kot metaforo za zla nagnjenja v človekovi duši.

Marjan Rožanc v svojem eseju Satanove fine (1995: 224) pojasnjuje, kako je prišlo do tega pojava. Pravi, da je bil Satan sprva razumljen kot zunanja sila. Kot zunanje zlo oz. kot odkriti božji nasprotnik. Sčasoma pa se je postopoma spreminjal in se hkrati z Bogom zasidral v človekovo notranjost, ki jo imenuje človekova duša:

»V Stari zavezi, v Genezi, ob nastanku sveta in rojstvu človeka, je bil Satan še vreden svojega imena – Lucifer je bil kača, ki je zapeljevala in tudi zapeljala človeka. Nekaj res zunanjega in razvidnega, čemur se je bilo še mogoče postaviti po robu. V poznejši demonologiji pa se ta pošast zahrbtno razvoden. Še vedno je sicer oseba z inteligenco, z iniciativo in močjo, ki lahko obsede ljudi duševno in telesno in usmeri njihovo delovanje, še vedno ga označuje odpor zoper božjo avtoriteto, vendar se pri tem že poslužuje prevare in spletk. Zgubi osebni pečat in se spremeni v številne in različne zle duhove, ki so po svojem poreklu angeli in se upirajo Bogu iz napuha« (Rožanc, 1995: 224-225).

Rožanc nadalje pravi, da v Novi zavezi Satanova podoba še bolj zbledi:

»Po krstu v reki Jordan se v puščavi resda trikrat poloti tudi Jezusa, vendar samo kot zvijačen, zapeljiv stvor, s katerim se Jezusu ni treba resno spopasti: zavrne ga že s pametnimi, človeškimi odgovori. Temu primerna je tudi ikonografija teh prizorov, ki Satana prikazujejo metaforično kot grdega demona ali kot živalski hibrid ali kot preoblečenega duhovnika v habitu in kapuci, z rožnim vencem za pasom. Satan je samo še sestavni del človekovega razmerja z Bogom. Izdajajo ga rogovi, živalski okli, kremplji, kozji parklji, rep, ... Nič čudnega, da se manihejci takemu prikazovanju upirajo in hočejo Hudiča postaviti na njegovo prejšnje mesto, na mesto objektivnega zla« (Rožanc, 1995: 225).

Po obdobju srednjega veka, kjer Satan postane burleskni lik gledališča in ikonografije tistega časa, se Satan prelevi v človekovo notranjo silo. In v skladu s tem Rožanc ugotovi, da je Satan človek. »In to ne človek kot abstraktno bitje, ampak prav ta bližnji in otipljivi Drugi, ki ga ogovarjam in ki me ogovarja, brez katerega mi kratko malo ni mogoče živeti« (Rožanc, 1995: 226).

Psihološko gledano so Hudič in demoni projekcije ljudi oz. projekcija najslabših in strah zbujujočih delov človeške narave. Hudič je neke vrste notranji glas vesti, ki človeka zapelje k temu, da dela zlo.

8. SKLEP

Zlo je specifičen fenomen. To pomeni, da je ni stvari, ki bi veljala za zlo kot tako oz. ki bi za vse predstavljala zlo ali enako stopnjo zla. Kajti nekaj, kar npr. predstavlja zlo meni, ga ne predstavlja nujno nekomu drugemu. Oz. kar predstavlja zlo v nekem zgodovinskem obdobju, ga morda ne predstavlja v drugem. Tako se predstave o zlu razlikujejo tudi znotraj same Biblije, temeljne knjige judovstva (Stara zaveza) in krščanstva (Stara in Nova zaveza), saj je zlo v Starem testamentu razumljeno drugače kot v Novi zavezi.

Poznamo več vrst zla, in sicer moralno, naravno in metafizično. V diplomskem delu sem se osredotočila predvsem na metafizično oziroma absolutno zlo, ki je samemu sebi namen in teži k temu, da povzroča trpljenje drugim. V sklopu s tem ločim dva pogleda na zlo, religijski in filozofski zorni kot. Podoben religijski pogled na zlo je najti skoraj po vsej zemeljski obli, saj ljudje zelo radi delimo svet na črno in belo, torej na dobro in zlo, iz česar izide nasprotje med Bogom in Hudičem. Slednji služi kot pojasnilo za velike količine moralnega in naravnega zla v svetu, pri čemer ta obča opažanja zla pogosto privedejo do občutenja, da v njem obstaja neka doslednost ali vzorec, to pa je lahko izhodišče za njegovo utelešenje. Hudič tako postane posebitev zla in/ali tisti, ki je kriv za zlo na svetu. Religiozni ljudje so se tudi veliko ukvarjali z vprašanjem, zakaj Bog, ki je vsemogočen in dober hkrati, dopušča zlo na svetu. To vprašanje se imenuje teodicejsko. Za razliko od religije filozofski pogled na zlo le-tega ne dojema kot nekaj nesprejemljivega. Kajti tako kot obstaja dobro, obstaja tudi zlo in je potemtakem sestavni del življenja. Filozofi na splošno ugotavljajo, da zlo nima bistva (lahko pa govorimo o njegovih glavnih značilnostih, kot so stalnost, nepretrganost, neuničljivost, iracionalnost in povzročanje slabih posledic, kot sta trpljenje in žalost), toda kljub temu obstaja, saj ga ljudje v različnih oblikah nenehno doživljajo na svoji koži. Poglavitna je tudi ugotovitev, da je zlo smiselno obravnavati v relaciji z dobrim, saj imata pogosto pomen samo v medsebojni odvisnosti (tako ima personifikacija zla pravi pomen samo v

odnosu do Boga kot personifikacije svetega in, kasneje v Novi zavezi pod vplivom platonizma, čiste personifikacije dobrega).

Da bi raziskala, ali se zlo skozi čas spreminja oz. če spreminja pomen, pa tudi da bi razumela današnjo obliko personifikacije zla (Hudiča) v krščanstvu, sem naredila skok nazaj v zgodovino ter preletela glavne razvojne stopnje, preko katerih je do tega fenomena prišlo. Strinjam se z Russellom, ki meni, da so različne personifikacije zla znotraj različnih kultur verjetno nastale iz univerzalne strukture ljudske misli, pa tudi kot proizvod procesov širjenja določenih kultur. Ali kot to natančneje pojasni Ruth Nanda Anshen, sta Bog in Hudič nastala kot vpliv naravnih pojavov (nevihte, suša, požari,...) na človekove možgane. Kajti v naravi obstajajo nasprotni si sile, nekatere dobre, druge zle. Ker pa ljudje v osnovi ne morejo verjeti, da dobro in zlo izhajata iz enega in istega vira, za personifikacijo svetega oz. dobrega postavijo boga, za personifikacijo zla pa hudiča. Toda zakaj sploh personificirati neosebne naravne sile? Anshenova na to pravi, da je zlo bolj strašno, kadar je mišljeno ali izkušeno kot neosebna moč, kot pa kadar je predstavljeno pod figuro Hudiča. Ko pa je zlo enkrat utelešeno v Hudiču, je soočenje z njim odprto, srečanje z njim pa dobi razumljiv in človeški značaj, ki ga drugače ni. (Anshen, 1985: 160-161) Opozoriti velja tudi na to, da se Hudič ne pojavlja v eni sami materialni obliki, ampak prevzema različne oblike, od živalskih do človeške. Vzrok takšne raznolikosti podobe Hudiča pa je v sami naravi zla, ki je v svoji pojavnosti pošastno, mnogoobrazno, skrivnostno in mnogokrat neprepoznavno zavedljivo. Hudič s pretvarjanjem in s posnemanjem drugih oblik uspešno speljuje svoje žrtve na napačno pot.

Pri tem je zanimivo, da je večina božanstev znotraj t.i. primitivnih religij sprva moralno dvoumnih. Vsako božanstvo je dobro in zlo hkrati. Sčasoma pa ljudje začnejo čutiti, da je bog dober in mu ne želijo več pripisovati zla. Tako v božanstvu začnejo nastajati sile odpora, ki se postopoma opredmetijo. To privede do razcepa nasprotnih si sil znotraj božanstva. Pri tem se načelo dobrega običajno poistoveti z vrhovnim bogom, načelo zla pa postane njegov nasprotnik in sovražnik. Zla figura tako nastane iz božanstva in se kasneje s spremembami božanske narave spreminja tudi njegova lastna zla narava.

Ugotovila sem, da so na izoblikovanje judovsko-krščanskega Hudiča kot personifikacije zla vplivale različne predjudovsko-krščanske civilizacije, posebej mezopotamska, egiptovska, perzijska in klasična grška. Pri tem je poglobljen vpliv perzijskega dualizma, kjer se prvič izrazito pojavi ideja, da zlo ni manifestacija božanskega, ampak izhaja iz popolnoma različnega načela. V tej religiji je bistven boj med svetlobo in

temo, med dobrim in zlom, torej med dvema popolnoma ločenima kozmičnima principoma.

Biblija je izvrsten vir, s pomočjo katerega si lahko pomagamo razložiti vlogo Hudiča kot personifikacije zla v krščanstvu. Podaja nam razvidno sliko, kako se figura Hudiča postopoma konstruira in spreminja glede na Boga in njegovo funkcijo. Kajti v hebrejski Bibliji oz. v krščanski Stari zavezi je vloga Hudiča bistveno manjša kot kasneje v Novi zavezi. Hudič v Stari zavezi še ni poenoten s čistim zlom, saj se postopoma razvije iz boga Jahveja, ki je sprva dvoličen, torej dober in zli hkrati. Sčasoma se Jahveju odvzame zlo obličje in se ga pripiše na novo narejeni nasprotni zli sili – Hudiču (obstajata dve liniji, po katerih poteka razcep božje narave na dobro in slabo plat; prvo predstavlja bene ha-Elohim, t.i. gospodovi sinovi, drugo pa mal'ak Jahwe, t.i. temna podoba Boga). S tem se del odgovornosti, ki jo je prej nosil Bog, preloži na Hudiča in se ga s tem razbremeni. Hudič postane božji nasprotnik, tekmeč in tožnik. Toda še vedno je v službi Boga. Po drugi strani pa je tudi narava Boga odvisna od Hudiča, saj s tem ko tekom Biblije Hudič počasi postaja vedno bolj izenačen z zlom, postaja izrazitejša in razvidnejša tudi božja dobrot, pravičnost in ljubezen.

V Novi zavezi Hudič postane ena izmed osrednjih figur. Kot personifikacija zla je udeležen v boju med silami teme in svetlobe, ki je osrednja tema Novega testamenta. Strogo se ga postavlja v nasprotje z načelom absolutno dobrega Boga, ki je poistoveten s svojim sinom Jezusom Kristusom. Sedaj Hudič popolnoma nasprotuje Bogu, sovraštvo do njega pa predstavlja predpogoj Hudičevega obstoja, saj se le-ta šele v okrutnem boju s Kristusom kot odrešenikom zares pokaže kot zlobni. Hudič je sedaj skušnjavec, lažnivec, povzročitelj boleznin in drugega gorja. Je absolutno načelo zla.

Glede na vlogo, ki jo Hudič igra v določenih delih Biblije, se skozi čas spreminjajo tudi njegova imena in vizualna podoba. Toda kljub temu se največkrat pojavlja pod imenom Hudič in Satan.

Čeprav je judovsko-krščanska tradicija bistveno prispevala k današnji predstavi Hudiča kot personifikacije zla, so kristjani v današnjem času kljub temu različnih pogledov nanj. Kajti krščanstvo ni tako enotno, kot se zdi na prvi pogled, ampak znotraj le-tega obstaja več vrst konfesij, od najbolj konservativnih pa tja do najliberalnejših. Med njimi obstajajo številna razhajanja, tako kar se tiče pogledov na zlo kot tudi na njegovo personifikacijo, Hudiča. Kajti konservativni kristjani na splošno verujejo v Hudiča kot resnično osebo, ki nenehno ogroža svet in teži k popolnemu uničenju, liberalni kristjani pa ne verjamejo v njegovo dobesedno resničnost niti v njegovo dejansko osebnost. Bolj

si ga predstavljajo kot neosebno silo zla oz. kot metaforo za zlo v svetu. Pogosto besedo Hudič uporabljajo tudi, da bi z njo opisali naravna grešna nagnjenja v ljudeh. Tovrstno liberalno prepričanje v skladu z dognanji sodobne znanosti in razuma Hudiča spremeni iz preteče zunanje sile v človekovo notranjo silo. Menijo, da je Hudič predmet psihologizacije oziroma ponotranjenja (Hudič kot zlo nagnjenje v duši, ki se javlja v nezavednem), kar je tudi eden izmed kazalcev sekularizacije. Je projekcija najslabših in strah zbujujočih delov človekove narave. Toda kot pravi J.B.Russell, resda se Hudič ves čas razvija in spreminja, toda vsekakor obstaja. Kajti resničnost po njegovem ni danost, ampak konstrukcija. Hudič pa je resničen fenomen, torej je vsekakor resničen. (Russell, 1985: 43)

9. LITERATURA IN VIRI

9.1. Knjige

- 1) Anshen, Nanda Ruth (1985): *Anatomy of Evil*. New York: Moyer Bell Limited.
- 2) Bellinger, J. Gerhard (1997): *Leksikon mitologije*. Ljubljana: DZS:
- 3) Cohen, Chapman (1980): »The Devil«. V Stein Gordon (ur.): *An Anthology of Atheism and Rationalism*. New York: Prometheus Books.
- 4) Feuerbach, Ludwig (1982): *Bistvo krščanstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 5) Flere, Sergej in Kerševan, Marko (1995): *Religija in (sodobna) družba*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 6) Freud, Sigmund (2001): *Nelagodje v kulturi*. Ljubljana: Gyrus.
- 7) Godwin, Malcolm (1992): *Angeli: Ogrožena vrsta*. Ljubljana: Založba Mladika.
- 8) Greenberg, Gary (2002): *101 Myths of the Bible: How Ancient Scribes Invented Biblical History*. New York: Sourcebooks.
- 9) Heinemann Ranke, Uta (1992): *Katoliška cerkev in spolnost*. Ljubljana: DZS.
- 10) Hribar, Tine (2002): *Evangelij po Nietzscheju*. Ljubljana: Nova revija.
- 11) Ingesoll, G. Robert (1980): »From The Devil«. V Stein Gordon (ur.): *An Anthology of Atheism and Rationalism*. New York: Prometheus Books.
- 12) Inwagen, Peter (1999): »The Magnitude, Duration and Distribution of Evil: Theodicy«. V: Stump Elenore in Murrey J. Michael (ur.): *Philosophy of Religion: The Big Question*. Oxford: Blackwell Publishers.

- 13) Janković, Vladeta (2000): Resnice, miti in legende v judovstvu, krščanstvu in islamu. Ljubljana: Modrijan.
- 14) Južnič, Stane (1998): Človekovo telo med naravo in kulturo. Ljubljana: FDV.
- 15) Katekizem katoliške cerkve (1993). Ljubljana: Družina.
- 16) Kunzmann, Peter, Franz-Peter Burkard in Franz Wiedmann (1997): DTV Atlas Filozofije: tabele in teksti. Ljubljana: DZS.
- 17) Kushner, S. Harold (1996): Ko se hude stvari zgodijo dobrim ljudem. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 18) Leksikon Cankarjeve založbe (1986). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 19) McKinsey, Denis (1995): The Encyclopedia of Biblical errancy. New York: Prometheus Books.
- 20) Mesiček, Ivan (1989): Temelji humanistične etike. Maribor: samozaložba.
- 21) Mlakar, Peter (1992): Spisi o nadnaravnem. Ljubljana: Oddelek za čisto in praktično filozofijo pri NUK.
- 22) Pavićević, Vuko (1988): Sociologija religije: Sa elementima filozofije religije. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- 23) Reaper, William in Smith, Linda (1994): Vodnik po idejah-Religija in filozofija v preteklosti in danes. Ljubljana: Založništvo Jutro.
- 24) Rožanc, Marjan (1990): Manihejska kronika. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- 25) Rožanc, Marjan (1995): O svobodi in Bogu. Ljubljana: Založba Mihelač.
- 26) Russell Burton, Jaffrey (1982): Mit o đavolu. Beograd: Biblioteka Zenit.

27) Russell Burton, Jaffrey (1992): *The Prince of Darkness: Radical evil and the Power of Good in History*. Cornell: Cornell University Press.

28) Smrke, Marjan (2000): *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

29) Solomon, Robert C. in Higgins, Kathleen M. (1996): *Kratka zgodovina filozofije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

30) Struk, Vlado (1985): *Mali filozofski leksikon*. Maribor: Založba Obzorja.

31) Stump, Eleonore(1999): »The Problem of Evil«. V Stump Elenore in Murrey J. Michael (ur.): *Philosophy of Religion: The Big Question*. Oxford: Blackwell Publishers.

32) Švajncer, Marija (2002): *Esej o zlu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

33) Tokarev, Sergej Aleksandrovič (1974): *Vera v zgodovini narodov sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

34) White G., Ellen (1991): *Veliki boj med Kristusom in Satanom*. Ljubljana: Znamenje časa.

9.2. Internetni viri

1) Alkalaj, Mišo (2000): *Demonska obsedenost v RKC*. Dostopno preko <http://www.mladina.si/tednik/200051/clanek/exorcis-main/index.pri>, 09.06.2005.

2) Biblija (2002): *Sveto pismo na internetu*. Dostopno preko <http://www.biblija.net/biblija.cgi>, 07.02.2005.

3) Carus, Paul (1900): *Good and Evil as Religious Ideas*. Dostopno preko <http://www.sacred-texts.com/evil/hod/hod03.htm>, 06.04.2005.

- 4) Cline, Austin (2004): Understanding Conservative Christianity in America. Dostopno preko <http://atheism.abont.com/b/a/125405.htm>, 09.06.2005.
- 5) Hampton J., Keathley (2005): Satanology. Dostopno preko http://www.bible.org/page.asp?page_id=389.htm, 14.02.2005.
- 6) Ingersoll Green, Robert: The Devil. Dostopno preko <http://www.infidels.org/library/historical/robert-ingersoll/devil.htm>, 07.02.2005.
- 7) Jones, Robert (2004): Hell and the Devil: In the Bible, the Apocrypha and the Dead Sea Scroels. Dostopno preko <http://www.sundayschoolcourses.com/helldevil/helldevilweb.htm>, 21.02.2005.
- 8) Robinson B., A. (2004): Satan: Beliefs about the Christian Devil. Dostopno preko http://www.religioustolerance.org/chr_sat4.htm, 09.06.2005.
- 9) Robinson B., A. (2004): Religious Tolerance. Dostopno preko http://www.religious tolerance.org/chr_inte.htm, 09.06.2005.
- 10) Ross, Aaron (1994): The Devil and the Pathology of History. Dostopno preko http://www.themystica.com/mystica/articles/d/devil_and_the_pathologia.htm, 06.04.2005
- 11) Schwertley, Brian: Secular Humanism. Dostopno preko <http://reformedonline.com/veiw/reformedonline/secular.htm>, 12.09.2005.
- 12) Scott, C. David: Set. Dostopno preko <http://www.touregypt.net/godsofegypt/set.htm>, 18.11.2005.
- 13) Starchild (2001): A Comparison of Conservative Christianity with the Liberal Christianity of Starchild. Dostopno preko <http://members.aol.com/Starchild0/Theology/conlib.html>, 30.05.2005.

- 14) Vera, Diane (2003): Satan and »Evil« in Christianity (and Satanism). Dostopno preko <http://www.angelfire.com/ny5/dvera/Muse/XianSatanEvil.html>, 30.05.2005.
- 15) Weber, Max: Sociology of Religion. Dostopno preko http://www.ne.jp/asahi/abukuma/weber/society/socio_relig_frame.htm, 14.09.2005.
- 16) Wikipedia enciclopedia (2002): Liberal Christianity. Dostopno preko http://www.everybase.com/Liberal_Christianity.htm, 09.06.2005.
- 17) Zdybicka, J. Zofia: Atheism. Dostopno preko <http://www.kul.lublin.pl/efk/angielski/a/atheism.pdf>, 16.09.2005.
- 18) God and Evil. Dostopno preko <http://www.bbie.org/english/Study06GodandEvil/0601.htm>, 21.02.2005.
- 19) International Humanist and Ethical Union. Dostopno preko <http://www.iheu.org/about>, 04.10.2005.
- 20) Naturalism and Atheism: The Foundations of True Humanism. Dostopno preko <http://www.iheu.org/node/1215>, 04.10.2005.
- 21) Origin of the Devil. Dostopno preko http://demons.monstrous.com/origin_of_the_devil.htm, 01.04.2005.
- 22) The truth about Lucifer. Dostopno preko <http://www.theonehope.org/readliterature.asp?ID=44>, 14.02.2005.
- 23) <http://www.bbie.org/english/study06>, 21.02.2005.
- 24) <http://worldofspin.blogspot.com/2005/04/changing-face-of-john-pau>, 09.06.2005.

